

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ได้ค้นคว้า รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม การบริหารจัดการ การบริหารการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชน เครือข่ายชุมชน ชุมชนเมืองและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย“นวัตกรรมการบริหารจัดการการมีส่วนร่วมเครือข่ายชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครเพื่อการท่องเที่ยวระดับโลก” โดยผู้วิจัยนำเสนอตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายชุมชน
5. ชุมชนเมืองและวิถีชีวิตชุมชนเมือง
6. ปัญหา ความต้องการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation)

ผู้วิจัยได้นิยามคำว่า “นวัตกรรม” ไว้ว่า กระบวน เครื่องมือ รูปแบบ ขั้นตอน แนวคิดที่ก่อรูปที่มีระบบระเบียบอย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนขึ้นใหม่ เกิดความคิดใหม่ ทำใหม่ ต่อยอด เพิ่มค่า หาจุดต่าง สร้างสรรค์ในการบริหารจัดการในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายท้องถิ่น ชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครเพื่อการท่องเที่ยวระดับโลก ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงนวัตกรรมหลายคนต้องการอุปนิยามเพื่อเป็นทิศทางในการค้นหาคำตอบที่แท้จริงรวมถึงองค์ประกอบของคำว่านวัตกรรมด้วย มีรายละเอียดสำคัญดังนี้

2.1.1 นิยามของนวัตกรรม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงอธิบายในการแสดงปาฐกถา เรื่อง “เทคโนโลยีนวัตกรรมกับการพัฒนาประเทศ” ในการประชุมประจำปีของสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เมื่อวันที่ 30 มีนาคม ถึง 1 เมษายน 2542 ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า

“... คนเรานั้นจะต้องมีนวัตกรรม คือต้องมี Innovation หรือต้องรู้จักสร้างสรรค์ หรือต้องมีความพร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้า ปรับตัวให้ทันกับความ

เปลี่ยนแปลงของโลก แต่ว่าก็ต้องสามารถปรับโลกให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นอยู่ ความพอใจ ความสุขสบายของตัวเองเหมือนกัน ต้องแก้ปัญหาด้วยความคิดพอทางหนึ่งต้นก็ต้องหาทางใหม่ ไม่มืองอเท้า ยิ่งในภาวะวิกฤต ยิ่งต้องการนวัตกรรม ซึ่งไม่เฉพาะแต่นวัตกรรมทางเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่เป็นนวัตกรรมของระบบ โดยรวมถึงตั้งแต่สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรม...”

นวัตกรรม หมายถึง สิ่งที่ทำใหม่หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 565-566)

นวัตกรรมเป็นการปฏิบัติใหม่ๆ ที่แปลกไปจากเดิม โดยอาจปรับปรุงจากสิ่งเก่าเพื่อให้เหมาะสม หรือค้นพบสิ่งใหม่ ทั้งนี้สิ่งนั้นๆ ได้รับการพัฒนาทดลองจนเชื่อถือได้ว่าให้ผลดีในทางปฏิบัติทำให้เกิดประสิทธิภาพตามเป้าหมาย (ไชยยศ เรื่องสุวรรณ, 2526: 20)

นวัตกรรม หมายถึง วิธีการใหม่ที่รอการยอมรับ เมื่อทรงสภาพอยู่ได้ก็กลายเป็นเทคโนโลยี (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2536: 32)

นวัตกรรม หมายถึง การทำสิ่งใหม่ขึ้นมา หรือการเสนอบางสิ่งบางอย่างที่ใหม่ แนวความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เครื่องมือใหม่ เทคนิคใหม่ และหรือเทคโนโลยีใหม่สู่สังคม (นพดล เหลืองภิรมย์, 2555: 14-15)

นวัตกรรมเป็นความคิด วิธีการ การกระทำ หรือสิ่งใหม่ๆ ที่นำมาทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม หรือนำมาเพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพดีกว่าเดิม แม้ว่า ความคิด วิธีการ การกระทำ หรือสิ่งใหม่ๆ นั้นจะเคยใช้ในสังคมอื่นได้ผลดีมาแล้วก็ตาม แต่ถ้านำมาใช้ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมอีกแห่งหนึ่งก็จัดว่าเป็นนวัตกรรม (พยัต วุฒิรงค์, 2555: 14)

นวัตกรรม หมายถึง ความคิด การปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่ยังไม่เคยมีใช้ มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาตัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัย และใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนานวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดี มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูง กว่าเดิม (อำนาจ วัดจินดา, 2563, วาโร เฟิงส์วีสต์, 2563)

นวัตกรรมเป็นการนำเอาวิธีการใหม่ๆ มาปฏิบัติ ซึ่งผ่านการทดลองและได้รับการ พัฒนาเป็นขั้นๆ ตั้งแต่การคิดค้น (invention) พัฒนาการ (development) และทดลองในวงแคบ (pilot project) แล้วจึงนำมาใช้ปฏิบัติจริง โดยการปฏิบัติจะแตกต่างจากเดิม (Rogers and Shoemaker. 1978: 19)

นวัตกรรมเป็นความคิดที่ใหม่ ซึ่งถูกค้นพบหรือใช้เป็นครั้งแรก เป็นการรับรู้ถึงความใหม่ ของความคิดที่เกิดขึ้น ถ้าความคิดนั้นใหม่สำหรับแต่ละคน สิ่งนั้นก็คือนวัตกรรม (Rogers, 1995: 1)

นวัตกรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เป็นสิ่งใหม่และองค์การยอมรับเอาไปใช้นวัตกรรมจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกครั้งจึงจำเป็นต้องมีนวัตกรรม

เข้าไปเกี่ยวข้อง การเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงหรือการเปลี่ยนแปลงก่อนคนอื่น องค์การจึงเรียกว่า “นวัตกรรม” นวัตกรรมเป็นความคิดสร้างสรรค์ประกอบด้วยกระบวนการบริหารและความคิดทางสังคม เพื่อ รวบรวมให้เกิดการแก้ปัญหากลับไปใช้ภายในสังคมและภายใต้สถานการณ์ต่างๆ อีกทั้งยังเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ และนำไปใช้ในทางปฏิบัติ มีผลทำให้วิธีการในการทำสิ่งต่างๆ (เสนห์ จุ้ยโต, 2558: 2-3)

นวัตกรรม หมายถึง ความสามารถในการใช้ความรู้ ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ ทักษะและประสบการณ์ทางเทคโนโลยี หรือการจัดการมาพัฒนาให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ กระบวนการผลิตใหม่ หรือบริการใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด นอกจากนี้ ยังรวมถึงการปรับปรุงเทคโนโลยี การแพร่กระจายเทคโนโลยี การออกแบบ ผลิตภัณฑ์ และการฝึกอบรมมาใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรม เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในรูปแบบของการเกิดธุรกิจใหม่ การลงทุนใหม่ ผู้ประกอบการใหม่ ตลาดใหม่ รายได้แหล่งใหม่ และการจ้างงานใหม่ เป็นต้น (กองทุนพัฒนานวัตกรรม, 2547)

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2548) ได้ให้ความหมายของ นวัตกรรมไว้ว่า “นวัตกรรม” คือ “สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ และสังคม”

คำว่า “นวัตกรรม” (innovation) จึงมีรากศัพท์มาจากคำว่า innovare ในภาษาลาติน แปลว่า ทำสิ่งใหม่ขึ้นมา ซึ่งความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับคำว่า “นวัตกรรม” ในภาษาไทยที่มีรูปศัพท์ เดิมมาจากภาษาบาลี คือ “นว” แปลว่าใหม่ “อิตต” แปลว่าตนเอง และ “กรรม” แปลว่าการกระทำ เมื่อนำคำ “นว” มาสนธิกับ “อิตต” จึงเป็น “นวัตกรรม” และเมื่อรวมคำ “นวัตกรรม” สมาสกับ “กรรม” จึงเป็นคำใหม่ว่า นวัตกรรม แปลตามรากศัพท์เดิมว่า การกระทำที่ใหม่ของตนเอง หรือการกระทำของตนเองใหม่ หรือหมายถึง ความคิด หรือการกระทำใหม่ ๆ ที่นำมาใช้แก้ปัญหาใน การปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า “นวัตกรรม” (สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, พักตร์ผจง วัฒนสินธุ์, อัจฉรา จันทร์ฉาย และประกอบ คู่ปรัดน์, 2553: 49-54) ได้ให้นิยามคำว่า “นวัตกรรม” หมายถึง “สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ ทักษะประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม การทบทวนวรรณกรรมและให้จำแนกความหมายจากนักวิชาการชาวต่างชาติไว้ว่า “นวัตกรรม” พบว่า มีการให้คำนิยามใน หลายลักษณะ และหลายแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป ตามพื้นฐานความรู้ และวิชาชีพของนักวิชาการที่ให้คำนิยาม แต่อย่างไรก็ตาม หากได้พิจารณาในประเด็นที่เป็นแก่นหลัก สำคัญของคำนิยามต่างๆ แล้ว ผู้เขียนพบว่ามียุ่ 3 ประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1) ความใหม่ (Newness) สิ่งที่จะได้รับการยอมรับ ว่า มีคุณลักษณะเป็นนวัตกรรมได้นั้น มิติแรกที่จะต้องมียุ่คือ ความใหม่ หมายถึง เป็นสิ่ง ใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัว

ผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิม หรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้ (Utterback, 1971, 1994, 2004; Tushman and Nadler, 1986; Freeman & Soete, 1997; Betje, 1998; Herkema, 2003; Schilling, 2008)

2) ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) ในมิติประการที่สองที่ถูกล่ามถึงเสมอ ในลักษณะของการเป็นนวัตกรรม ก็คือ การให้ ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หรือการสร้างความสำเร็จในเชิง พาณิชย กล่าวคือ นวัตกรรม จะต้องสามารถทำให้เกิดมูลค่า เพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้นๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิด ขึ้นอาจจะสามารถวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง หรือไม่เป็นตัวเงิน โดยตรงก็ได้ (Utterback, 1971, 1994, 2004; Drucker, 1985, 1993; Damanpour, 1987; Smits, 2002; DTI, 2004)

3) การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) ในมิติที่สำคัญ ประการสุดท้ายของการเป็นนวัตกรรม ที่สามารถ สรุปได้จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ก็คือ การใช้ความรู้และ ความคิดสร้างสรรค์ หมายความว่า สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรม ได้นั้นจะต้องเกิดจากการ ใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบ การทำซ้ำ เป็นต้น (Evan, 1966; Drucker, 1985, 1993; Rogers, 1995; Perez-Bustamante, 1999; Smits, 2002; Herkema, 2003; Lemon and Sahota, 2003; DTI, 2004; Schilling, 2008)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงให้คำนิยามคำว่า “นวัตกรรม” หมายถึง สิ่งใหม่จากความคิด กระบวนการ วิถีความรู้ เครื่องมือ ระเบียบวิธี องค์ความรู้ สิ่งสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์เพิ่มคุณค่าและมูลค่าที่ตอบโจทย์สังคม เศรษฐกิจ ชุมชนท้องถิ่น สุขภาพ สิ่งแวดล้อม การเมือง เทคโนโลยี ข้อมูลที่เชื่อมโยงไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และใช้ประโยชน์ได้จริง

2.1.2 ประเภทและองค์ประกอบของนวัตกรรม

“นวัตกรรม” มีการจัดจำแนกประเภทที่สำคัญและสะท้อนองค์ประกอบของนวัตกรรมไว้ อย่างชัดเจนว่า “สิ่งใหม่ ต่อยอด เพิ่มค่า หาจุดต่าง สร้างสรรค์ แบ่งปันชุมชน” ซึ่งมีประเภทของนวัตกรรมต้องประกอบด้วย (1) ความใหม่ (Newness) (2) ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) และ (3) การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) ส่วนการจำแนกประเภทของนวัตกรรมอาจมีความแตกต่างกันออกไป ตามบริบทและเป้าประสงค์ของการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรม จากการทบทวนวรรณกรรมผู้เขียนพบว่า การจำแนกนวัตกรรมมีมุมมองได้ 3 มิติ คือ (1) มิติด้านเป้าหมายของนวัตกรรม มี 2 ประเภท คือ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) และนวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) (2) มิติด้านการเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรม พบว่ามีการแบ่งประเภทของนวัตกรรมตามระดับหรือลักษณะของการ

เปลี่ยนแปลงได้ 2 ประเภท คือ นวัตกรรมที่มีลักษณะเฉียบพลัน(Radical Innovation) และ นวัตกรรมที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Incremental Innovation) และ (3) มิติด้านการส่งผลกระทบต่อขอบเขตของการดำเนินงาน มีการแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นวัตกรรมด้านเทคโนโลยี (Technological Innovation) และ นวัตกรรมด้านการบริหาร (Administrative Innovation) (สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, พักตร์ผจง วัฒนสินธุ์, อัจฉรา จันทร์ฉาย และประกอบ คุปรัตน์, 2553: 59)

ดังนั้นประเภทและองค์ประกอบของนวัตกรรมที่มีความชัดเจนและสำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้ใหม่ กระบวนการต่อยอด ผลิตภัณฑ์ใหม่ และการบริหารรูปแบบใหม่

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ (Management)

คำว่า “การบริหารจัดการ” (Management) เป็นแนวคิดในการแสดงศักยภาพของผู้นำผู้บริหาร หัวหน้างานเป็นส่วนใหญ่เพื่อนำพากิจการ งาน กิจกรรมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทำให้เกิดผลสำเร็จในงานนั้นๆ การเป็นแนวคิดกลางๆที่ทุกภาคส่วนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีนิยาม และสาระสำคัญของแนวคิดหลักการบริหารจัดการ ดังนี้

2.2.1 นิยามคำว่า “การบริหารจัดการ”

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2548: 5) ได้อธิบายไว้ว่า การบริหารจัดการ (management administration) การบริหารการพัฒนา (development administration) แม้กระทั่งการบริหาร การบริการ (service administration) แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้ อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย 3 ส่วน คือ หนึ่ง ล้วนเป็นแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงาน ของรัฐ และหรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการ บริหารราชการ สอง มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การคิด (thinking) หรือ การวางแผน (planning) การดำเนินงาน (acting) และการประเมินผล (evaluating) และ สาม มี จุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้ง ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงเพิ่มขึ้น สำหรับส่วนที่แตกต่างกัน คือ แต่ละคำมีจุดเน้น ต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการ บริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขัน ความรวดเร็ว การตลาด การประชาสัมพันธ์ การ จูงใจด้วยค่าตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ ความสำคัญเรื่องการบริหารรวมทั้งการพัฒนานโยบาย แผน แผนงาน โครงการ (policy, plan, program, project) หรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่อง การอำนวยความสะดวกและการให้บริการแก่ประชาชน

นอกจากนี้ยังได้สรุปไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่งว่า การบริหารและการบริหารจัดการมีแนวคิดมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมซึ่งจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยจะต้องมีผู้นำกลุ่มและมีแนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มเพื่อให้เกิดความสุขและความสงบเรียบร้อย คำว่า การบริหารและการบริหารจัดการ มีคำอื่นที่กล่าวถึง อาทิ การปกครอง (government) การบริหารการพัฒนา การจัดการ และการพัฒนา (development) หรือแม้กระทั่งคำว่า การบริหารการบริการ (service administration) การบริหารจิตสำนึกหรือการบริหารความรู้จิตรู้ชอบ (consciousness administration) การบริหารคุณธรรม (morality administration) และการบริหารการเมือง (politics administration) ที่เป็นคำในอนาคตที่อาจถูกนำมาใช้ได้ คำเหล่านี้ล้วนมีความหมายใกล้เคียงกัน ขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจในแต่ละยุคสมัยจะนำคำใดมาใช้โดยอาจมีจุดเน้นแตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ทุกคำที่กล่าวมานี้เฉพาะในภาครัฐ ล้วนหมายถึง (1) การดำเนินงาน การปฏิบัติงาน แนวทาง (guideline) วิธีการ (method) หรือมรรควิธี (means) ใดๆ (2) ที่หน่วยงานของรัฐ และหรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการหรือปฏิบัติงาน (3) ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (4) เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (end หรือ goal) หรือการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม เช่น มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางเบื้องต้น (primary goal) คือ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ หรือช่วยเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติราชการให้เป็นไปในทิศทางที่ดีกว่าเดิม หรือมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุด (ultimate goal) คือ การพัฒนาประเทศที่ประเทศชาติและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน เป็นต้น และทุกคำดังกล่าวนี้ อาจมองในลักษณะที่เป็นกระบวนการ (process) ที่มีระบบและมีหลายขั้นตอนในการดำเนินงานก็ได้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2555) การบริหาร บางครั้งเรียกว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับผู้คน สิ่งของและหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ได้แก่

- 1) การบริหารนโยบาย (Policy)
- 2) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority)
- 3) การบริหารคุณธรรม (Morality)
- 4) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society)
- 5) การวางแผน (Planning)
- 6) การจัดองค์การ (Organizing)
- 7) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing)
- 8) การอำนวยการ (Directing)
- 9) การประสานงาน (Coordinating)
- 10) การรายงาน (Reporting)

11) การงบประมาณ (Budgeting)

การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร (บุญทัน ดอกไรสง, 2537: 1) การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรบริหาร (administrative resource) เช่น คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการ มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (process of administration) เช่น POSDCoRB Model ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (สมพงษ์ เกษมสิน, 2514: 13-14.) นอกจากนี้ยังอธิบายลักษณะสากลของคำว่าการบริหาร หรือและการจัดการ ไว้ว่า การบริหารนิยมใช้กับการบริหารราชการ หรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งมีศัพท์บัญญัติ ว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) และคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน หรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ สมพงษ์ เกษมสิน ยังให้ความหมายการบริหารไว้ว่า การบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากล ได้แก่ (1) การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์ (2) การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบ (3) การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน (4) การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ (5) การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล (6) การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคล กล่าวคือ ความร่วมมือ (collective mind) จะก่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (group cooperation) อันจะนำไปสู่พลังของกลุ่ม (group effort) ที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ (7) การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล (8) การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ (9) การบริหารไม่มีตัวตน (intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ (สมพงษ์ เกษมสิน, 2523: 5-6) นอกจากนี้การบริหารในลักษณะที่เป็นกระบวนการโดยหมายถึงกระบวนการนำเอาการตัดสินใจ และนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนการบริหารรัฐกิจหมายถึงเกี่ยวข้องกับให้นำเอานโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ (ติน ปรัชญพทุทธิ, 2535: 8)

ดังนั้นผู้วิจัยให้ทัศนะว่า “การบริหารจัดการ” หมายถึง กระบวนการวิธีในขับเคลื่อนงานหรือกิจกรรมด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยคน กลุ่มคน เงิน การจัดการ การสั่งการ วัสดุอุปกรณ์ เวลา คุณธรรม ข้อมูล ข่าวสาร การตลาด และทิศทางอนาคต หรือความยั่งยืนให้องค์กร งาน และกิจกรรมในการมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายชุมชนในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวถนนสายอาหารเพื่อการท่องเที่ยวระดับโลกให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน โดยมีหัวใจสำคัญ คือ “คน กระบวนการ การทำงาน ข้อมูล ความสัมพันธ์ ผลลัพธ์ แบ่งปัน”

2.2.2 การบริหารการพัฒนา (Development Administration)

หลักคิดต้นแบบในแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนาที่ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นในการวิเคราะห์วรรณกรรมเพื่องานวิจัยเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลด

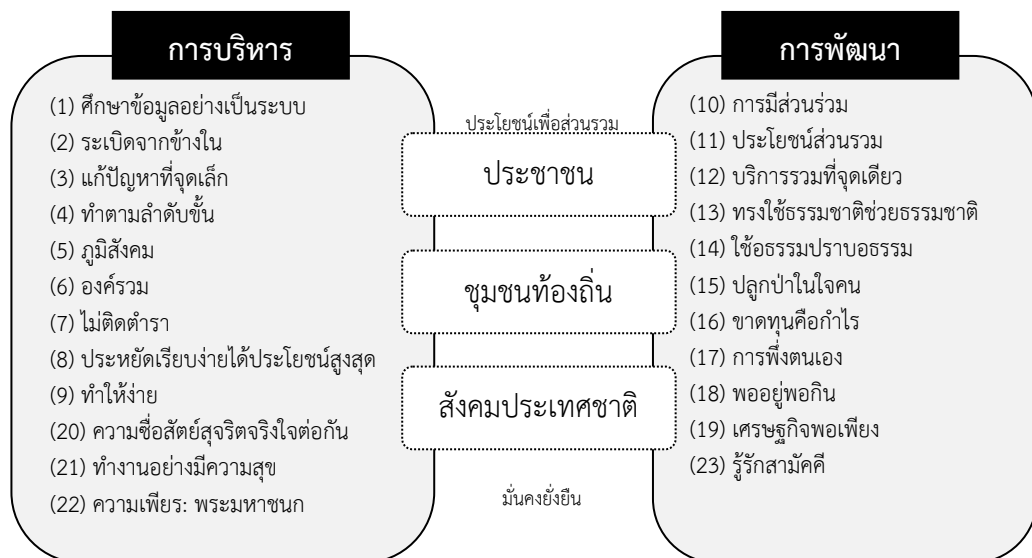
ความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนในภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดต้นแบบที่ส่งกระบวนการบริหารและพัฒนาประเทศของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีพระปณิธานที่พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการความว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ครั้นพิจารณาจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554: 12) ได้อธิบาย “หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ไว้ในหนังสือพระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา มีการสรุปใจความไว้อย่างดีมาดังกล่าว่า

“พระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงปฏิบัตินับตั้งแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยสิริราชสมบัติในปี 2489 แสดงให้เห็นถึงพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกรให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทรงทุ่มเทพระวรกายตรากตรำและมุ่งมั่นเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้แก่พสกนิกรไม่ว่าจะเชื้อชาติและศาสนาใดหรืออยู่ห่างไกลสักเพียงใดก็มีทรงย่อท้อทรงเข้าไปช่วยเหลือราษฎรทั้งด้านสาธารณสุขการศึกษาสาธารณสุขโภชนาการพื้นฐานการเกษตรการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งดินน้ำป่าไม้และพลังงานหรือแม้กระทั่งการจราจรที่ทรงคิดค้นแนวทางแก้ไขปัญหาได้อย่างแยบยลการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยและสามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” เป็นตัวตั้งและยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชนและการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชนตลอดจนภูมิสังคมที่คำนึงถึงความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และการพึ่งตนเองโดยรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวังและ “ทำตามลำดับขั้น” อย่างบูรณาการซึ่งอาศัยความ “เข้าใจเข้าใจถึงพัฒนา” และการ “รู้จักสามัคคี” ของทุกฝ่ายส่งผลให้ประชาชนและชุมชนในชนบทที่ได้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งเรื่องเศรษฐกิจสังคมมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมดำเนินการได้อย่างประหยัดและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนอันนำไปสู่ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข”

คำว่า “การบริหารการพัฒนา” จึงเป็นคำสองคำที่มีนัยสำคัญกับผู้นำประเทศ คือ การบริหารจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของประเทศให้เกิดการพัฒนาที่ดีขึ้นของประชาชนในประเทศจนเกิดความมั่นคงยั่งยืน ดังนั้นเมื่อพิจารณาตามหลักการทรงงานและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ตลอดรัชสมัยของในหลวงรัชกาลที่ 9 จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระองค์ทรงใช้หลักการบริหารการพัฒนาอย่างถูกต้องเหมาะสมกับประชาชนและประเทศของพระองค์ท่าน ซึ่งเริ่มจากพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงทำไว้ให้กับพสกนิกรของพระองค์ นับตั้งแต่การพัฒนาคน ด้านการแพทย์และสาธารณสุข การศึกษาสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ การพัฒนาชนบทเกษตรกรรมส่งเสริมอาชีพทรัพยากรน้ำดินและป่าไม้พลังงานการคมนาคม การจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ภายใต้หลักการทรงงานที่สะท้อนการบริหารการพัฒนา

อย่างชัดเจนทั้ง 23 หลักทรงงาน ได้แก่ (1) ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ (2) ระเบิดจากข้างใน (3) แก้ปัญหาที่จุดเล็ก (4) ทำตามลำดับขั้น (5) ภูมิสังคม (6) องค์กรรวม (7) ไม่ติดตำรา (8) ประหยัดเรียบง่ายได้ประโยชน์สูงสุด (9) ทำให้ง่าย (10) การมีส่วนร่วม (11) ประโยชน์ส่วนรวม (12) บริการรวมที่จุดเดียว (13) ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ (14) ใช้ธรรมปราบอธรรม (15) ปลุกป่าในใจคน (16) ขาดทุนคือกำไร (17) การพึ่งตนเอง (18) พออยู่พอกิน (19) เศรษฐกิจพอเพียง (20) ความซื่อสัตย์สุจริตจริงใจต่อกัน (21) ทำงานอย่างมีความสุข (22) ความเพียร : พระมหาชนก (23) รู้รักสามัคคี (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2560: 1-40) ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักการทรงงานและจัดแยกหลักการบริหารการพัฒนาที่พิจารณาได้อย่างชัดเจนได้รูปแบบดังนี้

ภาพที่ 2.1 การสังเคราะห์หลักการบริหารการพัฒนาตามหลักการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9
ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2561: 63; 2562: 73)

นอกจากนี้การบริหารการพัฒนา (Development Administration) มีหลักการจากนักวิชาการทางตะวันตกได้อธิบายไว้เป็นสาขาหนึ่งที่สำคัญของสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะต้องการเน้นการพัฒนาเชิงบูรณาการทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตวิทยา เทคโนโลยีสารสนเทศ ล้วนมีแนวทางการบริหารอยู่ในทุกมิติ โดยมีฐานสำคัญเช่นการวางแผน การจัดงบประมาณ การบริหารบุคคล การจัดการองค์กร การนำโครงการไปปฏิบัติ และพฤติกรรมองค์กร เป็นต้น ดังนั้น คำว่า “การบริหารการพัฒนา” เป็นคำที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1955 เป็นการแสดงลักษณะการบริหารภาครัฐและการเปลี่ยนแปลงการบริหารภาครัฐที่จำเป็นเพื่อการปรับปรุงสังคมและเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับคำว่า พัฒนาแล้ว ยังไม่พัฒนา ด้อยพัฒนา และพัฒนาน้อย เป็นคำที่แสดงถึง

เงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนในประเทศนั้น ๆ (Gant, G. F., 1979: 3) และการพัฒนามีหลายแนวทางแต่โดยหลักมี 3 ด้าน ได้แก่ (1) เงื่อนไขการดำรงชีวิต (2) จุดมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุ และ (3) สมรรถนะที่จะเติมโตหรือเปลี่ยนแปลงและพัฒนา (Gant, G. F., 1979: 6-9) ซึ่งการนิยามแตกต่างกันตามจุดเน้น อาทิ การบริหารงานการพัฒนาในรัฐบาล หมายถึง กระบวนการนำองค์การไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ก้าวหน้าทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีจุดเน้นที่การมีค่านิยมชุดเดียวกัน (Weildner, E. W., 1962: 98-99) การบริหารการพัฒนาเป็นการผสมผสานองค์ประกอบและทรัพยากรทุกอย่าง ทั้งคนและสิ่งของเพื่อนำมาใช้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ตกลงกัน การบริหารการพัฒนาเป็นวงจรที่ต่อเนื่องในแง่การกำหนด การประเมินผลและนำไปปฏิบัติของแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรมและมาตรการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้บรรลุผลที่กำหนดไว้ในระยะเวลาหนึ่ง (Stone, 1966: 41; อ้างอิงใน เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2558: 10) นอกจากนี้การบริหารการพัฒนา ยังหมายถึงการบริหารรัฐกิจในประเทศที่ด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา การบริหารแผนหรือโครงการ การบริหารที่ริเริ่มใหม่และไม่ใช่งานประจำ (ปฐม มณีโรจน์, 2531: 593-594) อีกนัยหนึ่ง “การบริหารการพัฒนา” เป็นกระบวนการบริหารที่มุ่งให้เกิดการพัฒนา ซึ่งไม่ใช่การบริหารงานประจำ แยกออกจากงานประจำ เช่น การบริหารการศึกษาเพื่อการพัฒนา การบริหารสาธารณสุขและประชากรเพื่อการพัฒนา เป็นต้นยังเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับการบริหารเปรียบเทียบ หรือมีความเป็นสหวิทยาการหรือข้ามสาขา (multidisciplinary or interdisciplinary approach) (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2558: 12-13)

นอกจากนี้ทฤษฎีการบริหารการพัฒนา เป็นการผสมผสานทฤษฎีการพัฒนาเข้ากับทฤษฎีการจัดการ ทฤษฎีการบริหารการพัฒนามีความอยู่ 2 ชุด คือ ทฤษฎีการบริหารการพัฒนายุคภาวะทันสมัย มีกรอบการพัฒนาตามแนวคิดตะวันตก มีหลักการ 5 ประการ ได้แก่ (1) ใช้รัฐบาลขนาดใหญ่เป็นเครื่องมือในการพัฒนา (2) เชื่อว่าการพัฒนาต้องนำโดยชนชั้นนำ (3) มุ่งแก้ปัญหาคาดสมรรถนะทางการบริหาร (4) ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และ (5) มุ่งแก้ไขปัญหาทางวัฒนธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ส่วนทฤษฎีการบริหารการพัฒนายุคหลังภาวะทันสมัย ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีฟิงพอและนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เห็นว่า ภาวะด้อยพัฒนามีสาเหตุมาจากการเอาใจเอาเปรียบของประเทศพัฒนาแล้วและปัญหาผลประโยชน์ของชนชั้น และการพัฒนาโดยระบบราชการไม่ได้ผลเพราะการพัฒนาเป็นเรื่องอำนาจมากกว่าเรื่องการบริหาร ในช่วงทศวรรษ 1980 ทฤษฎีการบริหารการพัฒนาได้ปรับตัวโดยเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน ได้แก่ (1) การลดทฤษฎีขนาดใหญ่ เปลี่ยนจากการนำทฤษฎีที่ใช้ได้ในประเทศพัฒนาแล้ว ไปใช้กับประเทศกำลังพัฒนา มาเป็นพัฒนารายโครงการ (2) ให้ความสำคัญกับชาวบ้าน ดึงชาวบ้านมาช่วยออกแบบและประเมินผลโครงการ สนใจปัญหาการเมืองของการมีส่วนร่วม (3) เปลี่ยนจากการเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจมาเป็นการสร้างสมรรถนะโดยอาศัยความเป็นธรรม ให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาและ

ความเป็นธรรม ตลอดจนปัญหาการนำโครงการไปปฏิบัติ และการเพิ่มสมรรถนะในการบริหารให้ประเทศกำลังพัฒนาด้วย (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2558: 70-71) ส่วนลักษณะของการบริหารการพัฒนา มีลักษณะร่วม 4 ประการ ได้แก่ (1) การบริหารการพัฒนาเป็น “การบริหารงานภาครัฐ” โดยเป็นวิธีการหนึ่งหรือแนวทางหนึ่งที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ทำนองเดียวกับคำว่า “การบริหารงาน” หรือ “การบริหารจัดการ” ซึ่งครอบคลุมการบริหารงานที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง การดำเนินงานในลักษณะเป็นเครือข่าย และการผสมผสานกับแนวทางการบริหารการพัฒนาอื่น เช่น การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (good governance) เป็นต้น ตามความเหมาะสม (2) การบริหารการพัฒนาเป็น “การบริหารเพื่อการพัฒนา” (administration of development) หมายถึง การบริหารที่เกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนา เช่น การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนารัฐวิสาหกิจ การพัฒนาองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และการพัฒนาโครงการ ทั้งนี้ เป็นการให้ความสำคัญกับการปฏิบัติการหรือกิจกรรม (action or activity oriented) ที่เกี่ยวกับการพัฒนา (3) การบริหารการพัฒนาเป็น “การพัฒนาการบริหาร” (development of administration) หมายถึง การพัฒนาหรือปรับปรุงการบริหารภายในของหน่วยงาน เช่น ปรับปรุงที่โครงสร้างอำนาจหน้าที่กระบวนการ และตัวบุคคล โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วย และ (4) การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญกับ “การมีวัตถุประสงค์หรือจุดหมายปลายทาง (goal oriented) ที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง หรือการมีวัตถุประสงค์ที่เน้นการอำนวยความสะดวกและให้บริการประชาชน ทั้งนี้ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น (change for the better) ไม่ใช่เพื่อการรักษาสถานภาพเดิม (status quo) (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2559)

ทั้งนี้ในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนในภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ได้สรุปนิยามคำว่า การบริหารการพัฒนา หมายถึง การจัดแบ่งบทบาทหน้าที่และจัดสรรกำหนดกรอบการทำงานด้วยองค์ความรู้ทั้งที่เป็นแผนงาน โครงการ บุคคล งบประมาณ สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ หน้าที่รับผิดชอบ ผลที่เกิดขึ้น(เป้าหมายสูงสุด) ที่จะส่งผลกระทบต่อโครงการ องค์กร หน่วยงาน ชุมชน สังคม หน่วยงานขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่กำหนดและส่งผลต่อการพัฒนา สร้างความก้าวหน้าให้กับหน่วยงาน ชุมชน สังคมประเทศอย่างยั่งยืน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 65) ส่วนงานวิจัยครั้งนี้ได้สรุปคำว่า บริหารการพัฒนา คือ การจัดระบบของงานให้มีแบบแผนต่อการพัฒนาที่ต้องอาศัยผู้นำ และผู้บังคับบัญชา ในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ส่วนใหญ่มักใช้กับหน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคเอกชนส่วนภาคประชาสังคมและภาคประชาชนมักใช้คำว่าพัฒนาเป็นหลัก (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 75)

2.3.2 การพัฒนา (Development)

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) ทรงมีพระบรมราโชวาท พระราชทานแก่คณะที่ปรึกษาเยาวชนและเยาวชนดีเด่น ณ ศาลาภกาภิรมย์ 7 พฤษภาคม 2513 ใจความว่า

“...คำว่า “พัฒนา” ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้าการพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัยมีความเจริญ มีความสุข

ฉะนั้น จึงเข้าใจได้ว่า การพัฒนาทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดีเพราะจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญและความพอใจของแต่ละบุคคลในประเทศ...”

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554: 137-138) ได้อธิบายไว้ว่า “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศกระบวนกรในการจัดทำแผนฯ 8 จึงเปลี่ยนไป มีการกำหนดศัพท์ใหม่ขึ้นมา คือ Paradigm Shift หรือ “กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศ” แผนฯ 8 จึงปรับแนวคิดใหม่จากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ มาเป็นมุ่งเน้นพัฒนา “คน” เป็นเป้าหมายหลัก กำหนดให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยมุ่งพัฒนาศักยภาพของคน และพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคนการสร้างกระบวนกรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม กำหนดแนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศในการจัดทำแผนฯ 8 นั้น ผมเริ่มจากการจัดเสวนา “จุดประกายความคิด... สู่แผนฯ 8” ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี โดยมีบุคคลระดับหัวกะทิมาร่วมกันคิดประมาณ 50 คน มีทั้งนักฝัน นักค้าบ องค์กรพัฒนาภาคเอกชน หรือที่มักเรียกกันว่าเอ็นจีโอ ส่วนผู้สื่อข่าวร้อยกว่าคนที่มาติดตามทำข่าว ผมจัดให้เขาแสดงความคิดเห็นด้วย นับว่าเป็นคณะที่ดีที่สุด เหมือนเป็นความฝันของเด็กแต่เป็นความฝันที่เป็นจริงในที่สุด

คำที่สำคัญที่สุดในหัวข้อนี้คือ คำว่า “ศาสตร์แห่งศาสตร์วิทยักพัฒนา” บทสัมภาษณ์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560: 12-16) ได้อธิบายไว้ว่า

...ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จะเสด็จฯ ไปทรงงานและประทับในภูมิภาคต่าง ๆ **ภูมิภาคละประมาณ 2 เดือน 4 ภาค 8 เดือน** พระองค์ทรงมีพระเมตตา มาก ทรงเริ่มสอนเกือบเรียกว่าตั้งแต่วันแรกที่เข้าไปถวายงาน อย่างที่ ผมกล่าวแล้วว่าเมื่อเริ่มแรกถวายงานนั้นผมไม่มีพื้นฐานความรู้เรื่องการเกษตร พระองค์ทรงสอนด้วยวิธี ที่แยบยลมาก รับสั่งให้ทำ 3 ข้อ คือ “มองทุกอย่างที่ฉันทำ จดทุกอย่างที่ฉันพูด สรุปสิ่งที่ฉันคิด”

ประการแรก ทรงรับสั่งว่า “มองทุกอย่างที่ฉันทำ” ต้องตั้งข้อสังเกตดี ๆ ว่า ทรงใช้คำว่า มอง ไม่ใช่ แค่เห็น ไม่ใช่แค่ดู ให้มองเพื่อหาความเข้าใจ หาความรู้ต้นเหตุปลายเหตุอย่างไร ให้มองทุกอย่างที่ฉันทำ

ประการที่สอง “จุดทุกอย่างที่ฉันทุด” จะเห็นว่าผมเดินตามเสด็จนั้น ตอนแรก ๆ มีสมุดจด ตอนหลังจดไม่ไหว จึงใช้เทปตามอัดพระสุรัสวดี มีคนเดียวที่ทาทายนั้น แล้วกลับมาประมวลจุดทุกอย่างที่ฉันทุด จะได้เป็นหลักฐาน เหมือนเราไปเรียนหนังสือจุดเล็กเซอร์

ประการที่สาม “สรุปสิ่งที่ฉันทุด” คำว่าสรุปสิ่งที่ฉันทุดคืออะไร ในการทรงงานของพระองค์คือ ทรงให้จดบันทึกไว้เพื่อกันลืมอดีต จดแล้วมองไปในอนาคต จะเรียกว่าวิสัยทัศน์หรือพันธกิจในอนาคต ซึ่งต้องเตรียมตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นด้วย ต้องสรุปบันทึกแล้วทูลเกล้าฯ ถวายพระองค์เป็นทางการทุกวัน ทรงตรวจเหมือนตรวจข้อสอบ วันไหนไม่มีแก้คือสอบผ่าน โดยแนวทางการสรุป 3 ประการ คือ กิจกรรม พระราชกรณียกิจ พระราชกระแส มีอะไรบ้าง และแนวพระราชดำริของพระองค์ที่มีต่อพื้นที่ หรือกิจกรรมนั้น ๆ จะดำเนินการในทิศทางใด มีผลกระทบต่อประชาชนอย่างไร ต้องสรุปให้ครบถ้วน ถ้าไม่มีอะไรแก้ไข พระองค์จะพระราชทานกลับมา ถือเป็นคัมภีร์นำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงานต่อไป ใครจะมากล่าวอ้างเป็นอย่างอื่นไม่ได้ รวมทั้งต้องทบทวนบันทึกให้ทีมงานนำไปประสาน ถ้าหากจำเป็นจะตั้งเป็นคณะทำงานหรือเป็นกรรมการ ในระดับโครงการในพื้นที่ ก็ทำเป็นโครงการเล็ก ๆ และประสานการจัดสรรงบประมาณ จนครบถ้วนกระบวนการตามพระราชดำริโครงการฯ ที่พระองค์พระราชทานพระราชดำริที่มีมากกว่า 4,741 โครงการ จะได้รับความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายและสอดคล้องกับ วิถีชีวิตไทยและภูมิประเทศในบ้านเรา... “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ท่องจำกันเป็นสูตร เศรษฐกิจดีเป็นอย่างไร วางแผนไว้ให้คนร่ำรวย เราต้องเอาสังคมและสิ่งแวดล้อมไปแลก คุ่มหรือไม่ ได้อย่างเสียสองอย่าง ผลการพัฒนา ที่ผ่านมาได้สอนเรา เพราะเราอยากรวย อยากได้การเจริญเติบโต อยากให้เศรษฐกิจขยายตัวสูง เราได้มาแต่คุ่มใหม่กับสิ่งที่เราต้องเสียไป ฉะนั้น ความยั่งยืนที่พูด ๆ กันไม่เกิด เพราะทุกคนอยากรวย แต่เราต้องรวยอย่างยั่งยืนด้วย รวยถึงลูกหลาน ไม่ใช่แค่ชั่วชีวิตเรา ต้องคิดให้ดี

ผมเคยเข้าเฝ้าฯ กราบพระบาทพระองค์ในวันที่ผมอายุ 60 ปี เป็นวัยที่จะเกษียณอายุราชการ พระองค์รับสั่งว่า “แล้วฉันทุด” วันนั้นผมอายุ 60 ปี ในขณะที่พระองค์ทรงเจริญพระชนมพรรษา 72 พรรษา นับตั้งแต่วันนั้นผมไม่กล้าเอ่ยถึงคำว่าเกษียณอีกเลย ผมจึงเปลี่ยนเป็นขอพระราชทานพรในวันคล้ายวันเกิดแทน พระองค์มักจะทรงให้พรที่จับลงด้วยงาน หรือการทำเพื่อคนอื่นว่า “ขอให้มียุทธศาสตร์ที่แข็งแรง เพื่อที่ จะทำประโยชน์ให้คนอื่นได้” หรือ “ขอให้มีความสุขในการทำประโยชน์เพื่อคนอื่น”

ต่อมาอีก 12 ปี เมื่อผมเข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลว่าผมอายุครบ 72 ปี พระองค์ทรงนิ่งไปสักพักหนึ่ง แล้วทรงยกพระหัตถ์มาจับบ่าผมเขย่า แล้วรับสั่งว่า “สุเมธ งานยังไม่เสร็จ” พระองค์ทรงห่วงเรื่องงานอย่างแท้จริง เพราะพรสุดท้าย เป็นข้อความสั่งเสียสุดท้ายว่า “งานยังไม่เสร็จ”...

ครั้นต่อมาพระองค์ทรงมีพระบรมราโชวาทอธิบายความหมายของพระราชดำริ “ชัยชนะแห่งการพัฒนา” ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญ

ศิริ เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2539 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560: 152-153) ความตอนหนึ่งว่า

“...ประโยชน์อันพึงประสงค์ของการพัฒนานั้น ก็คือ ความผาสุกสงบ ความเจริญมั่นคงของประเทศชาติและประชาชน. แต่การที่จะพัฒนาให้บรรลุผลเป็นประโยชน์ดังกล่าวได้ จำเป็นที่จะต้องพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ดีกินดีเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนนั้น คือรากฐานอย่างสำคัญของความสงบและความเจริญมั่นคง. ถ้าประชาชนทุกคนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว ความสงบ และความเจริญ ย่อมจะเป็นผล ก่อเกิดต่อตามมาอย่างแน่นอน. จึงอาจพูดได้ว่า การพัฒนา ก็คือการหาสงครามกับความยากจน เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนโดยตรง. เมื่อใดก็ตาม ที่ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี และประเทศชาติมีความสงบ มีความเจริญ เมื่อนั้นการพัฒนาจึงจะถือได้ว่าประสบความสำเร็จ เป็นชัยชนะของการพัฒนาอย่างแท้จริง...”

การมุ่งสู่ “ชัยชนะแห่งการพัฒนา” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จึงเป็นการพัฒนาและยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรให้มีความเจริญ และอยู่ดีกินดี โดย “ต่อสู้กับความยากจน” ของมวลราษฎรด้วยโอกาสในชนบทที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศให้พ้นจากความทุกข์ยาก เมื่อประชาชนพ้นจากความทุกข์ยาก สามารถพึ่งตนเองได้ ก็จะมีอิสระและเสรีภาพ อันจะนำไปสู่การเป็น “ประชาธิปไตย” อย่างแท้จริง

คำว่า “พัฒนา” ซึ่งได้สรุปความหมายของนักวิชาการไว้ว่า คำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ไม่สมบูรณ์สู่สภาพที่สมบูรณ์ขึ้น พัฒนาขึ้น เจริญขึ้น ดียิ่งขึ้นไปตามแบบแผน ความพอใจ ความต้องการของคนส่วนใหญ่ จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอยู่ที่ “คน” เมื่อคนพัฒนาแล้ว ต้องให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี กินดีอยู่ดีมีความสุข มีคุณค่าในชีวิต ในการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ เพิ่มขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนา จึงมีความหมายเด่นชัดเกี่ยวกับเรื่อง “การเปลี่ยนแปลง (Change) ให้ดีขึ้นกว่าเดิมโดยมีทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546: 779; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2547: 3,16; สนธยา พลศรี, 2545: 5; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552: 162; กระทรวงศึกษาธิการ, 2554: 2; กนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง, 2549: 77) ดังนั้นคำว่า “พัฒนา” จึงหมายถึงการเปลี่ยนจากสภาพที่ไม่บกพร่อง ไม่พึงปรารถนา ไม่พึงพอใจ ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณไปสู่สภาพที่ดีขึ้น เจริญขึ้น สมบูรณ์ พึงพอใจ นำปรารถนา ซึ่งการพัฒนานั้นต้องมีทิศทางที่ถูกกำหนดไว้ร่วมกันของสังคมส่วนรวมและต้องบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ (ภูสิทธิ์ ภูคาชนะโนด, 2558: 158) และมีการเชื่อมโยงมิติการพัฒนาสังคมที่กล่าวถึงว่า ความสำคัญของการพัฒนาสังคมเน้นหนักในเรื่อง “คน” ที่คนเป็นหัวใจของการพัฒนาสังคม หากคนได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นคนที่พัฒนาแล้ว คนย่อมพัฒนาสภาพแวดล้อมอื่นๆ ให้พัฒนาตามไปด้วยเมื่อคนสำคัญเป็นลำดับแรก องค์ประกอบอื่นๆ ในการพัฒนาสังคมย่อมสำคัญรองลงไปด้วยเช่นกัน เพียงให้

ตระหนักเสมอว่า เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคมอยู่ที่พัฒนาคน เพราะมีคนจึงมีสังคม คนกับสังคมต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2547: 124; ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558: 161) ทำให้สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ส่งผลต่อคนในสังคมโดยตรง เป็นเครื่องมือที่จะมาช่วยหาทางออกจากวิกฤติ หรือปัญหาต่างๆของคน ให้เกิดสิ่งที่น่าสนใจ มีความสุข มีความมั่นคงในชีวิต โดยมีเป้าหมายสูงสุดที่ “คน สังคม วัฒนธรรมนวัตกรรมเทคโนโลยีกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม” สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกื้อกูลประโยชน์ให้แก่กัน ช่วยเป็นเกราะปกป้องรักษาความสมบูรณ์ของกันและกันไว้ มีเป็นลักษณะแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่างระหว่างคน สังคม วัฒนธรรม นวัตกรรม และธรรมชาติ จนกลายเป็นความสุขที่เกิดขึ้นอย่างสมดุลอยู่ร่วมกัน เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนและมั่นคงในที่สุด (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558: 162) ทั้งนี้คำว่า “พัฒนา” คือ การทำให้คน ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ เจริญขึ้นผาสุกขึ้น และคนมีอยู่มีกิน ไม่ให้คนทุกข์ยากลำบาก (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 78-79)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะสะท้อนความสำเร็จได้ถ้าผู้คนได้มีส่วนร่วมในการคิด ทำ รับผิดชอบ ในการทำงานที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นแนวคิดแรกที่ต้องสะท้อนออกมาให้ชัดเจน เมื่อทุกคนในชุมชนท้องถิ่นหรือหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงยอมนำมาซึ่งความสำเร็จจากการรู้รักสามัคคีกันทำงานนั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน

“การมีส่วนร่วม (Participation)” เป็นการกระทำที่สะท้อนพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการกระทำหลาย ๆ คนโดยมีเป้าหมายเดียวกัน ทำในสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งส่งผลในทางที่ดีขึ้น เจริญขึ้น พัฒนาขึ้นทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ นับเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนความเป็นประชาธิปไตยด้วย เป็นกลไกของการขับเคลื่อนในการพัฒนาประเทศ ด้วย ยิ่งประเทศที่พัฒนาแล้วจะเห็นว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนยิ่งสูงขึ้น อนึ่งครั้งประเทศไทยต้องการให้มีความเจริญขึ้นย่อมต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นด้วย ซึ่งประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งประเทศในหลาย ๆ ประเทศที่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เห็นได้การระบุงการมีส่วนร่วมของประชาชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่กำหนดไว้ในมาตรา 87 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ (1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น (2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง

การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ (3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลายหรือรูปแบบอื่น (4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมืองและจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนรวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ 5) ส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขรวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม (ราชกิจจานุเบกษา, 2550: 28) ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรานี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกันด้วย นอกจากนี้รัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการดูแลสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนด้วยตนเองเพื่อให้ตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยได้ตราไว้ในมาตรา 66 และมาตรา 67 กล่าวคือ มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ส่วนมาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยสวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนและจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อนรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยงานราชการหน่วยงานของรัฐรัฐวิสาหกิจราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง (ราชกิจจานุเบกษา, 2550: 18-19) สะท้อนให้ทุกภาคส่วนได้เห็นถึงความสำคัญของคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ว่าประเทศ คนในประเทศ องค์กรพหุต่าง ๆ ของประเทศจำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม จนถึงขนาดที่ประเทศไทยได้ระบุในรัฐธรรมนูญของไทยไว้อย่างชัดเจนไม่ต่างจากวิธีการปกครองที่สะท้อนคำว่า “การมีส่วนร่วม” เป็นคำที่สะท้อนความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด

และมักสะท้อนความสำเร็จในการพัฒนาวิถีทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี หรือกระตังนโยบายที่เป็นไทยแลนด์ 4.0 ยังต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยจึงทำให้นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาและนิยามการมีส่วนร่วมไว้อย่างหลากหลายดังนี้

2.3.2 นิยาม “การมีส่วนร่วม”

“การมีส่วนร่วม” จึงเป็นวลีที่สะท้อนพฤติกรรมรวมกลุ่ม ช่วยกันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาไม่ว่าระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น ถือว่าการมีส่วนร่วมถูกกำหนดให้มีผลต่อการพัฒนาของพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์แบบ รวมถึงยังนับว่าเป็นแนวคิดที่เปิดกว้างในการศึกษาไว้อย่างมากมายทั้งการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตัวเอง เน้นการมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันกับประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (Erwin W., 1976: 138) ยังคงสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม (Reeder W.W., 1974: 39) แนวคิดที่สำคัญของการมีส่วนร่วมครั้งพิจารณาวิถีการมีส่วนร่วมการพัฒนาที่กล่าวถึงนิยามและองค์ประกอบไว้ว่า การมีส่วนร่วมต้องพิจารณา 3 มิติ ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วมพิจารณาจาก 4 องค์ประกอบได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ (4) การมีส่วนร่วมประเมิณผล ยังได้สะท้อนผู้ที่ควรมีส่วนร่วมประกอบด้วย (1) ประชาชนในท้องถิ่น (2) ผู้นำท้องถิ่น (3) บุคลากรของรัฐบาล และ (4) บุคลากรชาวต่างชาติที่ทำงานในท้องถิ่น นอกจากนี้ต้องอธิบายรวมถึงพฤติกรรมการเข้าไปมีส่วนร่วมได้ทำอย่างไรบ้าง ได้แก่ (1) การริเริ่มการมีส่วนร่วมมาจากด้านบนหรือด้านล่าง (2) การจูงใจในการเข้าร่วมมีความสมัครใจหรือบีบบังคับ (3) โครงสร้าง (4) ช่องทางของการมีส่วนร่วม เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการโดยตรงหรือทางอ้อม ควรให้ความสำคัญกับ (5) ระยะเวลาและ (6) ขอบเขตการมีส่วนร่วม แบบต่อเนื่องและไม่ว่าจะเป็นการขยายไปใน ช่วงกว้างหรือแคบ ๆ (7) การเสริมสร้างพลังอำนาจ (Cohen, J. & Uphoff, N., 1980) นั้นหมายความว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชนทั้งหมดได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการพัฒนา เพื่อเป็นการร่วมรับผลประโยชน์และร่วมลงทุนลงแรง (อรพินท์ สฟโชคชัย, 2538: 2) แล้วพิจารณาการมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครใจของประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่ง ซึ่งเป็นโครงการสาธารณะต่าง ๆ รวมถึงการเกิดให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาทางสุขภาพ มีความรับผิดชอบ ในการสำรวจตรวจสอบความจำเป็นเรื่องสุขภาพอนามัย การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนะแนวทางแก้ไขใหม่ ๆ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2533: 19-20) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านที่ร่วมสะท้อนความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องเป็น

การมีส่วนร่วมชนิดที่ประชาชนเป็นตัวตั้งคือเจ้าของโครงการส่วนบุคคลภายนอกเป็นฝ่ายสนับสนุนชาวบ้านเป็นผู้วางแผนดำเนินตามรูปแบบและวิธีการที่ชาวบ้านคุ้นเคยตัดสินใจเมื่อต้องการทางเลือกแบบต่างๆในการแก้ปัญหาภูมิรัฐภูมิปัญญาและภูมิธรรมรวมทั้งด้านตัวบุคคลในการระดมความคิดในการแก้ปัญหาต้องมาจากชุมชนเป็นส่วนใหญ่รวมทั้งเป็นผู้แก้ไขข้อผิดพลาดหรือความขัดแย้งอันอาจจะเกิดขึ้นตามวิธีการของตัวเองด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2538: 99) ยังหมายรวมการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบทั้งตัวประชาชนเอง (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2536: 20) โดยที่กระบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วมมีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หรือดำเนินงานร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจมติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินงานกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน (ดิเรก ฤกษ์หรราย, 2524: 71) นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงการทำงานร่วมของชุมชนโดยการที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการกระทำบางสิ่งบางอย่างร่วมกับคณะกรรมการของชุมชนทั้งในเรื่องของการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินงาน การค้นหาสาเหตุปัญหา การร่วมกันวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การติดตามประเมินผล และการร่วมรับผิดชอบซึ่งการกระทำทุกอย่างมักสะท้อนเป้าหมายสำคัญคือความต้องการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเกิดความสันติขึ้นในชุมชน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2552: 11) สิ่งสำคัญที่สุดเมื่อกล่าวถึงคำว่าความร่วมมือ จึงกล่าวถึง การมีส่วนร่วมที่เป็นกระบวนการเชื่อมต่อกิจกรรมที่สอดประสานกันอย่างลงตัวของตัวกิจกรรม ของประชาชน ของชุมชน โดยเริ่มแต่กระบวนการร่วมรับรู้ เข้าใจ ร่วมคิดวิเคราะห์ สังคมเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจหาทางแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ร่วมลงมือทำปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมทำ จนก่อให้เกิดความเข้มแข็ง หรือการเปลี่ยนแปลงทางหนึ่งทางใดได้ ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเป็นพลังบางอย่างที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนงานได้ให้สำเร็จสมบูรณ์ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2559: 10) นอกจากนี้ในมิติการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นได้ถูกอธิบายไว้โดย อรทัย ก๊กผล (2552: 17-19) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารและตัดสินใจของท้องถิ่นเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบสิ้น กล่าวคือเร่ตั้งแต่การเกิดจิตสำนึกในตนเอง ร่วมคิดด้วยกัน ร่วมกันวางแผนดำเนินงาน ร่วมดำเนินงาน ร่วมกันติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ ภายใต้เงื่อนไขความเต็มใจและความตั้งใจ ความเสมอภาคและขีดความสามารถของแต่ละบุคคล และเสรีภาพในการตัดสินใจ

ทั้งนี้ในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนานข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปนิยามจากนักวิชาการ นักวิจัยทั้งในและนอกประเทศ พบว่า การมีส่วนร่วมหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำเดียวกันที่มีความหมายถึง พฤติการณ์ของบุคคลในการรวมตัวกันกระทำการกิจกรรมที่มีเป้าหมายร่วมกันทำจึงสำเร็จโดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการเชื่อมต่อกิจกรรมที่เกิดการร่วมรับรู้ เข้าใจ ร่วมคิดวิเคราะห์ สังคมเคราะห์ ร่วมวางแผน ออกแบบแนวทางกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจหาทางแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ร่วมลงมือทำปฏิบัติ ลงทุนทั้งเวลา สถานที่ บุคคล ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมมือ นอกจากนี้ต้องร่วมมือ ร่วมแรง รวมใจกันทำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกคนที่มาพร้อมต่างมีบทบาทหน้าที่ทำงานให้เกิดความต่อเนื่องจนเป็นพลังกลุ่ม พลังชุมชน พลังประชาชนบางอย่างก่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานได้ให้สำเร็จสมบูรณ์ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2560: 15) ในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปนิยามว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเป็นขั้นตอนของพฤติกรรมเชิงสังคมของมนุษย์ที่ต้องการทำงานด้วยกัน ช่วยเหลืองานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยเริ่มทำตั้งแต่การรับรู้ ความเข้าใจที่ตรงกัน การคิด วิเคราะห์ ออกแบบ วางแผน ลงมือทำ รับผิดชอบร่วมกัน รับผลประโยชน์ ติดตาม ประเมินผล แก้ไข ร่วมมือร่วมใจกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายภายใต้ความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน สามารถนำไปสู่ความสำเร็จในเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และสามารถแก้ไขความเหลื่อมล้ำได้ถ้าเราใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนให้ร่วมรับผลอย่างเท่าเทียมกัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 20)

การวิจัยในครั้งนี้เรื่อง รูปแบบการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อก้าวพ้นจากความยากจนสู่ “ระดับความพอเพียง: สบายดีอีสาน” ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 ได้นิยามคำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาทุนมนุษย์และการพัฒนาชีวิตความพอเพียงในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง 54 หมู่บ้าน ใจความว่า การแสดงออกมามีบทบาท หน้าที่ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ต่างคนต่างออกแรงร่วมด้วยช่วยกัน ร่วมมือร่วมใจในการทำตามหน้าที่ของตนเองในหมู่บ้านที่ตนอาศัยอยู่ให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน คิด ทำ รับ แบ่งปันกัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 21)

2.3.3 กระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม

กระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องรู้และเข้าใจให้ถ่องแท้เพื่อผลลัพธ์ในการวิเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้อง โดยกระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมมีโครงสร้างพื้นฐานจำแนกเป็น 3 มิติได้แก่ (Cohen, J. & Uphoff, N., 1977: 7-26)

มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมเกี่ยวกับเรื่องอะไร (What participation are we concerned with?) หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าลักษณะของการมีส่วนร่วม (kinds of participation) ซึ่งทั้งสองกล่าวว่ามี 4 ลักษณะได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (participation in implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (participation in benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (participation in evaluation)

มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับใคร (Whose participation are we concerned with?) ซึ่งคำที่ใช้ที่นี่มีความหมายกว้างคำหนึ่งคือ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (popular participation) และยังสามารถจำแนกเป็นกลุ่มบุคคลที่ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ได้แก่

1. ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น (local residents or local people)
2. ผู้นำท้องถิ่น (local leaders)
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ (government personnel)
4. คนต่างชาติ (foreign personnel)

คุณลักษณะของบุคคลทั้ง 4 กลุ่มที่ควรพิจารณาอย่างชัดเจนคือเพศ, อายุ, สถานภาพของครอบครัว, การศึกษา, การแบ่งกลุ่มในสังคมได้แก่กลุ่มชนชาติเผ่าเชื้อชาติศาสนาที่นับถือชั้นวรรณะ ภาษาที่ใช้แหล่งกำเนิดและอื่นๆอาชีพ, รายได้, ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน, ระยะทางของที่พักที่ที่ตั้งของโครงการความร่วมมือ, สถานภาพของการถือครองที่ดิน, สถานภาพของการได้รับจ้างงาน (เช่นทำงานเต็มเวลาหรือไม่เต็มเวลา)

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้อย่างไร (How is participation occurring within the project?) ในมิตินี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาที่สำคัญอยู่ 4 ประเด็นดังนี้

1) พื้นฐานของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับแรงที่กระทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมาจากเบื้องบนหรือเบื้องล่างและแรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากที่ใด

2) รูปแบบของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับรูปแบบขององค์กร และการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม

3) ขอบเขตของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม และช่วงของกิจกรรม

4) ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับการให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่างๆของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

นอกจาก 3 มิติของการมีส่วนร่วมนี้แล้วยังต้องมีการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมถึงความเป็นจริงของเงื่อนไขต่างๆซึ่งจำแนกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆคือ (Cohen, J. & Uphoff, N., 1977: 122-138, 144-158)

1) คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม (effects of project characteristics on participation) ได้แก่ ผลกระทบของสิ่งนำเข้าสู่โครงการ (entry effects) ได้แก่ความซับซ้อนของเทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการและทรัพยากรที่ต้องการของโครงการเป็นต้น

1.2 ผลกระทบที่เป็นประโยชน์จากโครงการ (benefits effects) ได้แก่ผลประโยชน์ที่สามารถสัมผัสได้หรือผลประโยชน์ที่มีตัวตนให้สัมผัสได้ (tangibility), ความเป็นไปได้ของผลประโยชน์ที่จะได้รับ (probability), ผลประโยชน์ที่ได้รับทันที (immediacy), การกระจายผลประโยชน์ (distribution)

1.3 ผลกระทบของการออกแบบ (design effects) ได้แก่การเชื่อมโยงโครงการ (programme linkages), ความยืดหยุ่นของโครงการ (programme flexibility), ความสามารถในการเข้าถึงได้ในแง่บริหาร (administrative accessibility) และความครอบคลุมในแง่บริหาร (administrative coverage)

2) ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมต่อกิจกรรมการมีส่วนร่วม (task environment) ได้แก่ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพ (physical and biological factors) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (economic factors) ปัจจัยด้านการเมือง (political factors) ปัจจัยด้านสังคม (social factors) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม (cultural factors) และปัจจัยด้านประวัติความเป็นมา (historical factors)

นอกจากนี้มิติทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้นพบว่าการมีส่วนร่วมจะต้องมีลักษณะ 5 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนา การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนการพัฒนา การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินงานการพัฒนา การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา และการมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผล (ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2538: 13) จากข้อมูลกระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมดังกล่าวมา ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2559: 12-13) ได้สรุปไว้ว่า กระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมหากพิจารณาจากสิ่งที่จะเกิดขึ้น กระบวนการการมีส่วนร่วมมี 2 รูปแบบดังนี้

1) การมีส่วนร่วมเชิงรุก หมายความว่า การมีส่วนร่วมที่ผู้ประสงค์ต้องการสิ่งหนึ่งใดให้เกิดขึ้นจากความสำนึก จึงต้องรุกเข้าหากลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกิดขึ้น ภายใต้เงื่อนไข เรื่องอะไร วิธีการอย่างไร ใครผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการมีส่วนร่วมครั้งนี้ และผลจะเกิดขึ้นกับใครบ้าง ส่วนมากจะเป็นหน่วยงานเอกชน ธุรกิจ รัฐวิสาหกิจ

2) การมีส่วนร่วมเชิงรับแบบรอคอย หมายความว่า การมีส่วนร่วมที่รอให้กลุ่มเป้าหมายมาใช้บริการหรือเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ช้าและไม่เกิดขึ้นจากความต้องการที่เป็นจริงแต่เกิดจากความจำยอมและจำเป็นของกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนร่วม เช่น ต้องเป็นไปตามกฎหมาย ต้องการอำนาจทางราชการช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน ส่วนมากจะเป็นหน่วยงานราชการที่มักทำงานแบบเช้าชามเย็นชาม

ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วม จึงต้องเริ่มที่ การมีความต้องการ(เรื่อง)ที่ตรงกัน กำหนดบทบาทโครงสร้างหน้าที่ที่ทุกคนต้องร่วมรับผิดชอบ (ประชาพิจารณ์) สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลโดยตรง มีกระบวนการร่วมมือ ร่วมทำ ร่วมใจกัน ร่วมรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นทั้งดีและไม่ดีร่วมกัน และร่วมกันฝ่าทางตันร่วมกัน

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดจากการได้รับผลกระทบที่เกิดกับตัวเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมประเทศทั้งทางดีและไม่ดี จนต้องการเข้ามามีบทบาทร่วมในการพัฒนาสิ่งดีให้ดีขึ้น และสิ่งไม่ดีให้แก้ปัญหาไป การมีส่วนร่วมจึงเป็นบทบาทหน้าที่ของทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบนั้น ๆ หมายความว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาตนเองซึ่งหากปัญหาวางกว้างต้องเป็นภาคประชาชน เอกชน และรัฐ จะขาดภาคหนึ่งใดมิได้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2560: 18) ในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมมี 5 กระบวนการสำคัญดังนี้(ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 23)

- 1) ขั้นแรกเริ่มเร้าการมีส่วนร่วม
- 2) ขั้นที่สอง ออกแบบกำหนดผู้มีส่วนร่วม
- 3) ขั้นที่สามลงมือทำงานร่วมกัน
- 4) ขั้นที่สี่รับผลของการมีส่วนร่วม
- 5) ขั้นสุดท้ายสรุปผลประเมินผลและใช้ประโยชน์กับการมีส่วนร่วม

ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อก้าวพ้นจากความยากจนสู่ “ระดับความพอเพียง: สบายดีอีสาน” ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน๑ ได้สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมมี 7 กระบวนการสำคัญดังนี้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 24)

- 1) กระบวนการแรกร่วมคิด
- 2) กระบวนการที่สองร่วมออกแบบความคิด
- 3) กระบวนการที่สามร่วมวางแผน กำหนดเป้าหมาย เลือกคน

- 4) กระบวนการที่สี่ร่วมลงมือทำงาน
- 5) กระบวนการที่ห้าร่วมกันรับผลลัพธ์
- 6) กระบวนการที่หกประเมินผลและใช้ประโยชน์
- 7) กระบวนการสุดท้ายร่วมกันถอดบทเรียนและติดตามต่อเนื่อง

2.3.4 รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วม

คำว่า “รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน” มีนักวิชาการได้ให้ลักษณะที่สำคัญไว้แตกต่างกันแต่มีอยู่ 6 ระดับ ที่น่าสนใจ ดังนี้ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545: 57-62)

1) ระดับที่ 1 ร่วมรับรู้ หมายถึง รัฐได้ให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมแก่ประชาชน เมื่อรัฐมีความคิดริเริ่มหรือมีนโยบายที่จะให้มีโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ แล้วเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน หรือให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการที่มอบให้แก่ประชาชนนั้น นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

2) ระดับที่ 2 ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐแล้วประชาชนก็จะร่วมค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ความจำเป็นและความต้องการที่ต้องให้มีโครงการหรือกิจกรรมนั้นพร้อมร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อหน่วยงานเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม หรือหน่วยงาน หรือผู้มีอำนาจตัดสินใจนำไปใช้ประกอบการพิจารณาต่อไป

3) ระดับที่ 3 ร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรม การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการ โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่จะตั้งโครงการควรจะมีส่วนร่วมพิจารณารับหรือปฏิเสธไม่ให้โครงการตั้งในพื้นที่หากเห็นว่ามาตรการที่จะใช้ในการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อม และมาตรการติดตามตรวจสอบไม่ชัดเจนและไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบด้วย

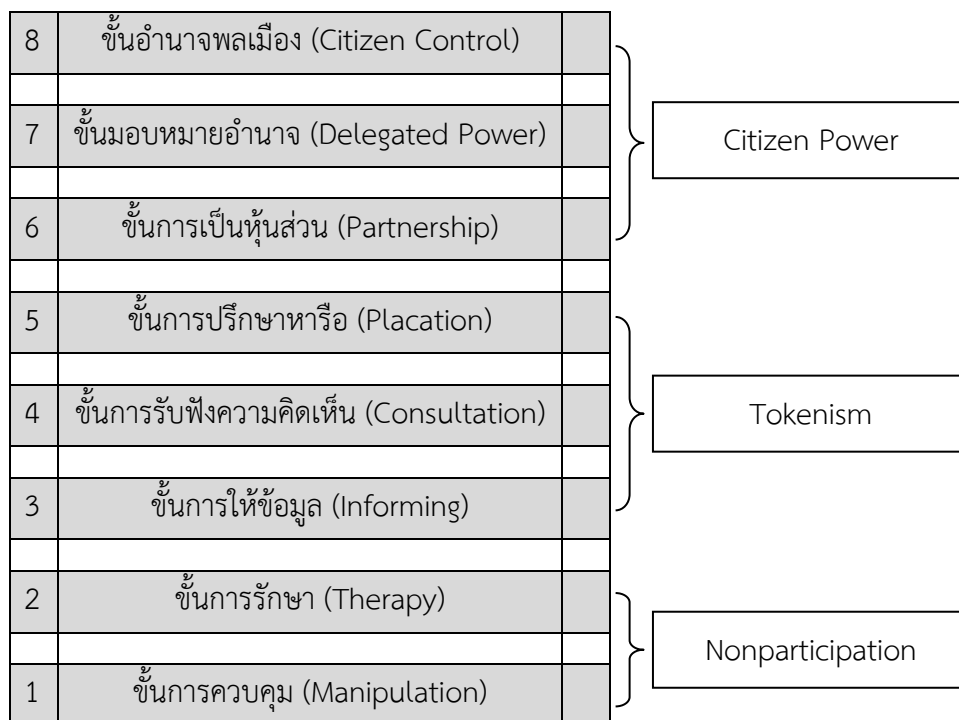
4) ระดับที่ 4 ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการลงทุน ร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานหรือร่วมปฏิบัติงานเอง ในระดับการมีส่วนร่วมนี้อาจจะทำได้ในทุกประเภทของโครงการเช่น หากเป็นโครงการที่จำเป็นต้องใช้ความรู้เฉพาะด้านผู้ชำนาญการหรือเทคโนโลยีขั้นสูงแล้ว บางครั้งเป็นความยุ่งยากที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติงานได้แต่หากเป็นโครงการหรือกิจกรรมระดับท้องถิ่น เช่น การจัดการป่า ลุ่มน้ำหรือทรัพยากรอื่นที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ ชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นก็เข้าร่วมดำเนินการได้ หรือเป็นการร่วมดำเนินการด้วยการลงทุนถือหุ้นก็ย่อมถือว่ามีร่วมดำเนินการได้

5) ระดับที่ 5 ร่วมติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบ และติดตามการดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์

หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้วได้นำมาตรการลดผลกระทบมาใช้หรือไม่ มีการใช้ระบบการติดตามตรวจสอบเพื่อป้องกันปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก เพราะประชาชนจะทำหน้าที่คอยเฝ้าระวังและเตือนภัย (Watch dog) การดำเนินงานโครงการเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาได้ทัน่วงทีก่อนที่จะมีผลร้ายเกิดขึ้น

6) ระดับที่ 6 ร่วมรับผล หมายถึง การดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้ว ย่อมได้มาซึ่งผลประโยชน์และผลกระทบทั้งที่เป็นผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบทั้งต่อประชาชนและต่อสิ่งแวดล้อม โดยที่ประชาชนหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องรับเอาผลที่เกิดขึ้นมานั้น

นอกจากนี้ตัวแบบระดับการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจเกี่ยวข้องกับประชาชนและท้องถิ่น คือ ตัวแบบขั้นบันไดการมีส่วนร่วมของพลเมืองของ Arnstein (1969: 216-224 อ้างถึงใน อรรถย ก๊กผล, 2552: 20) ได้อธิบายตัวแบบไว้ 8 ขั้นบันได ได้แก่ 1) ขั้นการควบคุม (Manipulation) 2) ขั้นการรักษา (Therapy) 3) ขั้นการให้ข้อมูล (Informing) 4) ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (Consultation) 5) ขั้นการปรึกษาหารือ (Placation) 6) ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) 7) ขั้นมอบหมายอำนาจ (Delegated Power) และ 8) ขั้นอำนาจพลเมือง (Citizen Control) ดังภาพที่ 2.2

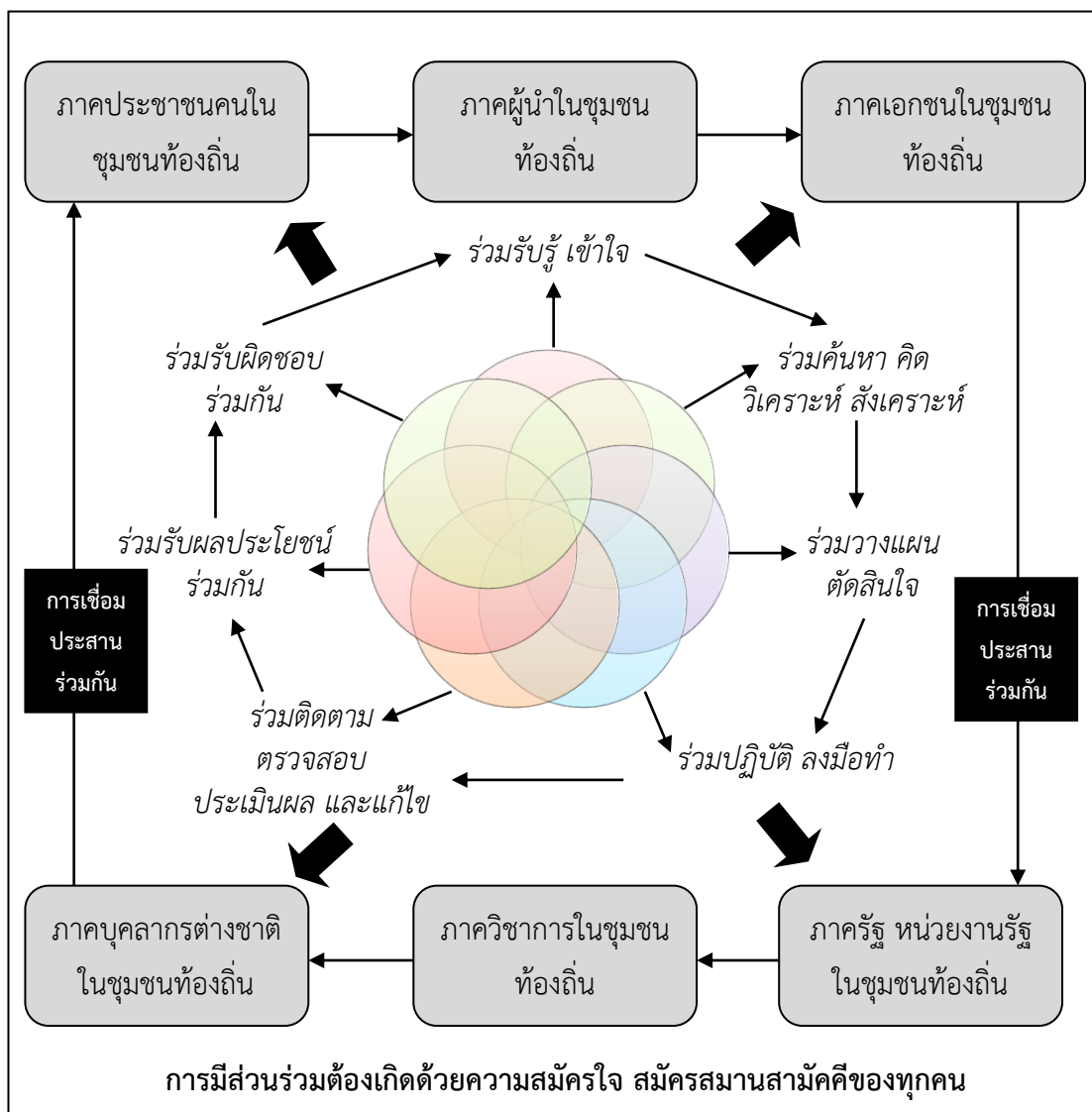
ภาพที่ 2.2 ขั้นบันไดการมีส่วนร่วมของพลเมือง (Ladder of Citizen Participation)

ตามตัวแบบ Arnstein (1969)

ที่มา: Arnstein (1969: 216-224 อ้างถึงใน อรรถย ก๊กผล, 2552: 21)

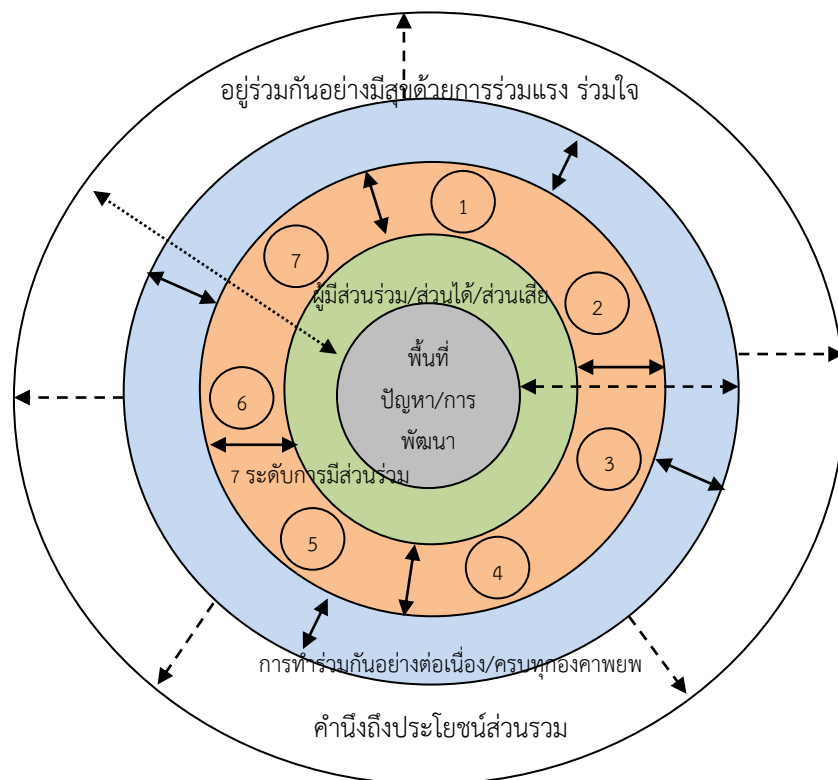
ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด (2559: 14-15) ได้สรุปได้ว่า รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วม ในความเป็นจริงรูปแบบการมีส่วนร่วม ก็คือ ทุกคนในพื้นที่เป้าหมายที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมมือร่วมใจ สอดประสานหรือเชื่อมต่อกันและกันส่วนระดับการมีส่วนร่วม หากพูดถึงความสำคัญที่สุด คือ การลงมือทำ สำคัญที่สุด ครั้นให้ระบุถึงระดับนั้นกำหนดได้เป็น 7 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับที่ 1 ร่วมรับรู้ เข้าใจ (2) ระดับที่ 2 ร่วมค้นหา คติวิเคราะห์ สังเคราะห์ (3) ระดับที่ 3 ร่วมวางแผน ตัดสินใจ (4) ระดับที่ 4 ร่วมปฏิบัติ ลงมือทำ (5) ระดับที่ 5 ร่วมติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล และแก้ไข (6) ระดับที่ 6 ร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน และ (7) ระดับที่ 7 ร่วมรับผิดชอบร่วมกันซึ่งมีรูปแบบของการสอดประสานการทำงานที่แยกออกจากกันไม่ได้ ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 การเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา: ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด (2559: 15; 2561: 17; 2562; 27)

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปว่า รูปแบบหรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 7 ระดับไม่สามารถแยกจากกันได้ โดยเด่นขาดทุกระดับต้องมีจุดเชื่อมต่อที่เป็นความตั้งใจเดียวกันหรืออุดมการณ์เดียวกันจึงจะสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ระยะทางของเวลาในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาจะเป็นตัวแปรสำคัญในการทำลายทุกชั้นตอน ดังนั้นความต่อเนื่องและการบูรณาการทุกองค์ประกอบผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การมีส่วนร่วมเป็นความหวังเดียวที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้จนนำไปสู่แนวทางการพัฒนาสังคมอย่างมีความสุขที่สมดุลย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด, 2560: 21-22) จึงสรุปไว้เป็นภาพที่ 2.4 ความสมดุลย์ในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งความสุข

ภาพที่ 2.4 ความสมดุลย์ในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งความสุข

ที่มา: ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด (2560: 21-22; 2562: 28)

ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจ

พอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปว่า รูปแบบหรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 7 ระดับไม่สามารถแยกจากกันได้ทั้งทุกระดับการมีส่วนร่วม ผู้มีส่วนร่วมส่วนเสียกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายร่วมกัน เช่นเดียวกันในงานวิจัยครั้งนี้ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่สามารถแยกเป็นท่อน ๆ ได้ ต้องเชื่อมโยงกัน กระบวนการวิจัยสำคัญที่ผู้ใช้ประโยชน์จากการวิจัยได้ผลลัพธ์ที่ดี เกิดผลทางบวก พัฒนาก้าวหน้า แก้ไขปัญหาได้ ซึ่งนั่นหมายถึงการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องสัมพันธ์กันทุกระดับ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 28)

2.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญอันมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวคิดของรีดเดอร์ ได้กำหนดไว้ 11 ประการ ได้แก่ (1) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อถือพื้นฐาน (2)มาตรฐานคุณค่าของตัวเอง (3) เป้าหมาย (4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา (5) ความคาดหวัง (6) การมองแต่ตัวเอง (7)การบีบบังคับ (8)นิสัยและประเพณี (9)โอกาส (10) ความสามารถ และ (11)การสนับสนุน (Reeder,W.W., 1963: 2) นอกจากนี้ ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2559: 16) ได้อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการขับเคลื่อนการพัฒนาของท้องถิ่น ทั้งด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนั้นงานวิจัยใด ๆ หากเป็นการวิจัยที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นจึงจะประสบความสำเร็จได้ เช่นเดียวกันงานวิจัยนี้ต้องอาศัยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นภาคประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกันขับเคลื่อนให้เกิดการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นภูมิสังคมของชุมชนไว้จึงจะสำเร็จได้เช่นเดียวกันสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม จะสามารถแบ่งได้เป็น 2ประเภท ดังนี้

1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ รายได้รายจ่าย การอบรมเลี้ยงดู(ครอบครัว) ภาวะจิตใจ ระดับคุณธรรมความดี ทักษะคติ การถือกุศล(ทำบุญ) จิตสำนึก รวมถึงการปฏิสัมพันธ์

2) ปัจจัยแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี เช่น การอาศัยอยู่ในชุมชน บทบาทหน้าที่ในชุมชน ฐานะตำแหน่งหน้าที่การงาน อุดมการณ์การเมือง ภาวะเศรษฐกิจ การติดตามข่าวสาร การใช้เทคโนโลยี การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะทำให้งิจกรรมหนึ่งใดสำเร็จได้ต้องประกอบด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานบุคคล ปัจจัยทางอารมณ์และจิตใจ ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยเศรษฐกิจ ปัจจัยสังคมวัฒนธรรม ปัจจัยการเมือง ปัจจัยเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม แต่ปัจจัยหลักที่ส่งผลโดยตรงทั้งหมดคือ การต้องตื่นรับทำมาหากินหรือไม่ว่างที่จะเข้ามาร่วมมือ ร่วมแรง รวม

ใจกันทำงาน (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2560: 24) ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของเวลา อาชีพ การศึกษา จำนวนสมาชิกของคนในครอบครัว การมีตำแหน่งสมาชิกทางสังคม กิจกรรมการบริหารพัฒนา การใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2561: 29) ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อก้าวพ้นจากความยากจนสู่ “ระดับความพอเพียง: สบายดีอีสาน” ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 ปัจจัยยังคงหนีไม่พ้นกับตัวแบบบุคคลเป็นสำคัญ คือ ความสนใจ ความพอใจ เวลา อาชีพ ตำแหน่งทางสังคม ประโยชน์ที่ตนจะได้รับ ความสำคัญของงานนั้น ความเป็นญาติที่คุ้นเคย (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2562: 29-30)

2.3.6 การมีส่วนร่วมในทัศนะของผู้เขียน (นักวิจัย)

ผู้เขียน (นักวิจัย) คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท จึงได้ทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ มาเป็นบทสรุปรวบรวมมาเป็นแนวคิดผู้เขียน ดังนี้ (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2562: 30-35)

พุทธศักราช 2552 ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า คำว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการกระทำบางสิ่งบางอย่างร่วมกับคณะกรรมการของชุมชนทั้งในเรื่องของการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินงาน การค้นหาสาเหตุปัญหา การร่วมกันวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ซึ่งการกระทำทุกมกสะท้อนเป้าหมายสำคัญคือความต้องการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เกิดความสันติขึ้นในชุมชน (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2552: 11) ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร เช่น อายุ เพศ การศึกษา ศาสนา/ความเชื่อ สถานภาพทางสังคม ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอยู่อาศัยในชุมชน การรับรู้ข่าวสารในการพัฒนาชุมชน และการได้รับการฝึกอบรมของกรรมการชุมชน (ภูลิทธิ์ ภูกำชะโนด, 2552: 17)

พุทธศักราช 2553 ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็น

กิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีบทบาทเป็นสำคัญที่ส่งผลการกระทำนั้นถึงรัฐบาลหรือผู้นำทางการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การชุมนุมเรียกร้องของประชาชนทางการเมือง การตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐบาลอันมีผลต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม การทำประชาพิจารณ์ ผลแห่งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอาจสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ได้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2553: 17) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีหลายระดับตามแต่บริบทที่ผู้เขียนแต่ละท่านจะหยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์ เช่น บริบทเชิงพื้นที่ ก็จะมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ถึงอย่างไรก็ตามยังสามารถมองลงไปในระดับท้องถิ่นลงไปอีกมาก ด้วยเหตุนี้หากพิจารณาถึงความมากน้อยเป็นเกณฑ์ในการวัดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผู้วิจัยสามารถแบ่งอย่างกว้าง ๆ ไว้ 3 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับมาก ปานกลาง และน้อย (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2553: 29) การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพสูงควรดำเนินกิจกรรมนั้นผ่านฐานทางการเมืองที่เป็นองค์กร หรือกลุ่มทางการเมือง ทั้งที่อยู่ในรูปแบบชนชั้นทางสังคม กลุ่มชุมชน กลุ่มเพื่อนบ้าน และกลุ่มขนาดเล็ก (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2553: 39)

พุทธศักราช 2558 การทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาและการจัดการทุนทางวัฒนธรรมด้านการละเล่นท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดุสิตารามเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการรวมกลุ่มของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งมีผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นประชาชน นักวิชาการ และเป็นภาครัฐเข้ามามีบทบาทก็ได้ โดยประชาชนแสดงพฤติกรรมที่เป็นลักษณะการร่วมรับรู้และเข้าใจ การร่วมคิดและร่วมแสดงความคิดเห็น การร่วมพิจารณาและร่วมตัดสินใจ การร่วมดำเนินการ การร่วมติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล รวมถึงการร่วมรับผลประโยชน์ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558: 13)

พุทธศักราช 2559 ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของประชาชนตลาดน้ำสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า คำว่าการมีส่วนร่วม มีความหมายว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเชื่อมต่อกิจกรรมที่สอดคล้องกันอย่างลงตัวของตัวกิจกรรม ของประชาชน ของชุมชน โดยเริ่มแต่กระบวนการร่วมรับรู้ เข้าใจ ร่วมคิดวิเคราะห์ สังคมเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจหาทางแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ร่วมลงมือทำปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมทำ จนก่อให้เกิดความเข้มแข็ง หรือการเปลี่ยนแปลงทางหนึ่งทางใดได้ ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเป็นพลังบางอย่างที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนงานได้ให้สำเร็จสมบูรณ์ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2559:10) สรุปได้ว่า กระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม หากพิจารณาจากสิ่งที่จะเกิดขึ้น กระบวนการการมีส่วนร่วม ได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมเชิงรุก หมายความว่า การมีส่วนร่วมที่ผู้ประสงค์ต้องการสิ่งหนึ่งใด ให้เกิดขึ้นจากความสำเร็จ จึงต้องรุกเข้าหากลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกิดขึ้น ภายใต้เงื่อนไข เรื่องอะไร วิธีการอย่างไร ใครผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการมีส่วนร่วมครั้งนี้ และผลจะเกิดขึ้นกับใครบ้าง ส่วนมากจะเป็นหน่วยงานเอกชน ธุรกิจ รัฐวิสาหกิจ

2) การมีส่วนร่วมเชิงรับแบบบรอคอย หมายความว่า การมีส่วนร่วมที่รอให้กลุ่มเป้าหมายมาใช้บริการหรือเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ช้าและไม่เกิดขึ้นจากความต้องการที่เป็นจริงแต่เกิดจากความจำยอมและจำเป็นของกลุ่มเป้าหมายที่มามีส่วนร่วม เช่น ต้องเป็นไปตามกฎหมาย ต้องการอำนาจทางราชการช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน ส่วนมากจะเป็นหน่วยงานราชการที่มักทำงานแบบเข้าขามเย็นขาม

ดังนั้นการวิเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วม จึงต้องเริ่มที่ การมีความต้องการ(เรื่อง)ที่ตรงกัน กำหนดบทบาทโครงสร้างหน้าที่ที่ทุกคนต้องร่วมรับผิดชอบ (ประชาพิจารณ์) สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลโดยตรง มีกระบวนการร่วมมือ ร่วมทำ ร่วมใจกัน ร่วมรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นทั้งดีและไม่ดีร่วมกัน และร่วมกันผ่าทางตันร่วมกัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2559:12-13) สรุปได้ว่า รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วม ในความเป็นจริงรูปแบบการมีส่วนร่วม ก็คือ ทุกคนในพื้นที่เป้าหมายที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องร่วมมือร่วมใจ สอดประสานหรือเชื่อมต่อกันและกัน ส่วนระดับการมีส่วนร่วม หากพูดถึงความสำคัญที่สุด คือ การลงมือทำ สำคัญที่สุด ครั้นให้ระดับถึงระดับนั้นกำหนดได้เป็น 7 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 ร่วมรับรู้ เข้าใจ ระดับที่ 2 ร่วมค้นหา คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ระดับที่ 3 ร่วมวางแผน ตัดสินใจ ระดับที่ 4 ร่วมปฏิบัติ ลงมือทำ ระดับที่ 5 ร่วมติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล และแก้ไข ระดับที่ 6 ร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน และระดับที่ 7 ร่วมรับผิดชอบร่วมกันซึ่งต้องมีการสอดประสานการทำงานที่แยกออกจากกันไม่ได้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2559:14) การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการขับเคลื่อนการพัฒนาของท้องถิ่น ทั้งด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนั้นงานวิจัยใด ๆ หากเป็นการวิจัยที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นจึงจะประสบความสำเร็จได้ เช่นเดียวกันงานวิจัยนี้ต้องอาศัยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นภาคประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกันขับเคลื่อนให้เกิดการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นภูมิสังคมของชุมชนไว้จึงจะสำเร็จได้เช่นเดียวกัน

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม จะสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ รายได้รายจ่าย การอบรมเลี้ยงดู(ครอบครัว) ภาวะจิตใจ ระดับคุณธรรมความดี ทักษะคติ การถือฤกษ์(ทำบุญ) จิตสำนึก รวมถึงการปฏิสัมพันธ์

2) ปัจจัยแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี เช่น การอาศัยอยู่ในชุมชน บทบาทหน้าที่ในชุมชน ฐานะตำแหน่งหน้าที่การงาน อุดมการณ์การเมือง ภาวะเศรษฐกิจ การติดตามข่าวสาร การใช้เทคโนโลยี การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล(ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด, 2559: 16)

พุทธศักราช 2560 ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พบว่า การมีส่วนร่วมหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำเดียวกันที่มีความหมายถึง พฤติการณ์ของบุคคลในการรวมตัวกันกระทำกิจกรรมที่มีเป้าหมายร่วมกันทำจึงสำเร็จโดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการเชื่อมต่อกิจกรรมที่เกิดการร่วมรับรู้ เข้าใจ ร่วมคิดวิเคราะห์ สังคมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ออกแบบแนวทางกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจหาทางแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ร่วมลงมือทำปฏิบัติ ลงทุนทั้งเวลา สถานที่ บุคคล ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมมือ นอกจากนี้ต้องร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันทำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกคนที่มาร่วมต่างมีบทบาทหน้าที่ทำงานให้เกิดความต่อเนื่องจนเป็นพลังกลุ่ม พลังชุมชน พลังประชาชน บางอย่างก่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานได้ให้สำเร็จสมบูรณ์ (ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด, 2560: 15) ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดจากการได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมประเทศทั้งทางดีและไม่ดี จนต้องการเข้ามามีบทบาทร่วมในการพัฒนาสิ่งดีให้ดีขึ้น และสิ่งไม่ดีให้แก้ปัญหาไป การมีส่วนร่วมจึงเป็นบทบาทหน้าที่ของทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบนั้นๆ หมายความว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาตนเองซึ่งหากปัญหาวางกว้างต้องเป็นภาคประชาชน เอกชน และรัฐ จะขาดภาคหนึ่งใดไม่ได้ (ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด, 2560: 17-18) ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยจึงสรุปว่า รูปแบบหรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 7 ระดับไม่สามารถแยกจากกันได้ โดยเด่นชัดทุกระดับต้องมีจุดเชื่อมต่อที่เป็นความตั้งใจเดียวกันหรืออุดมการณ์เดียวกันจึงจะสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ระยะเวลาของเวลาในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาจะเป็นตัวแปรสำคัญในการทำลายทุกขั้นตอน ดังนั้นความต่อเนื่องและการบูรณาการทุกองค์ประกอบผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การมีส่วนร่วมเป็นความหวังเดียวที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้จนนำไปสู่แนวทางการพัฒนาสังคมอย่างมีความสุขที่สมดุลงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด, 2560: 21-22) ทั้งในการวิจัย ภูสิทธ์ ภูคำชะโนด (2560: 23-24) เรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่ง

ความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วม
ร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” จึงสรุปว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของ
ประชาชนที่จะทำให้กิจกรรมหนึ่งใดสำเร็จได้ต้องประกอบด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานบุคคล
ปัจจัยทางอารมณ์และจิตใจ ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยเศรษฐกิจ ปัจจัยสังคมวัฒนธรรม ปัจจัย
การเมือง ปัจจัยเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม แต่ปัจจัยหลักที่ส่งผลโดยตรงทั้งหมดคือ การต้องตื่นรนทำ
มาหากินหรือไม่ว่างที่จะเข้ามาร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันทำงาน

พุทธศักราช 2561 ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชน
เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนา
ชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลัก
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปนิยามว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเป็นขั้นตอนของ
พฤติกรรมเชิงสังคมของมนุษย์ที่ต้องการทำงานด้วยกัน ช่วยเหลืองานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดย
เริ่มทำตั้งแต่การรับรู้ ความเข้าใจที่ตรงกัน การคิด วิเคราะห์ ออกแบบ วางแผน ลงมือทำ รับผิดชอบ
ร่วมกัน รับผลประโยชน์ ติดตาม ประเมินผล แก้ไข ร่วมมือร่วมใจกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายภายใต้
ความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน สามารถนำไปสู่ความสำเร็จในเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
และสามารถแก้ไขความเหลื่อมล้ำได้ถ้าเราใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนให้ร่วมรับผลอย่างเท่าเทียม
กัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 20) ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการ
พัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้
หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผู้วิจัยจึงสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมมี 5 กระบวนการสำคัญดังนี้
(ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 23)

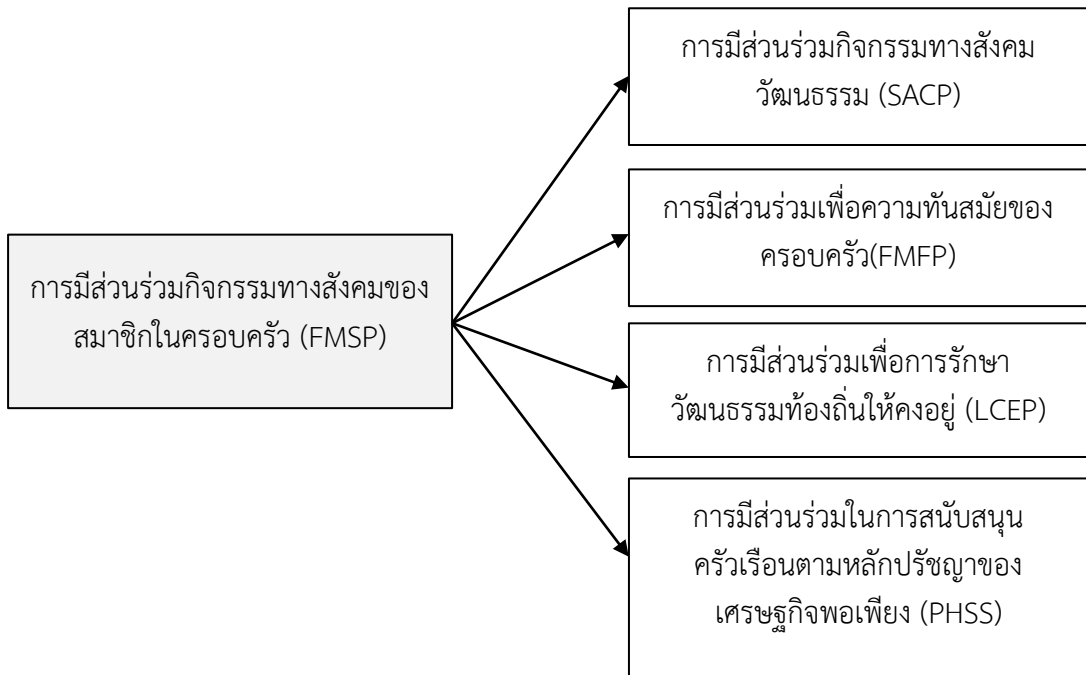
- 1) ขั้นแรกเริ่มเร้าการมีส่วนร่วม
- 2) ขั้นที่สอง ออกแบบกำหนดผู้มีส่วนร่วม
- 3) ขั้นที่สามลงมือทำงานร่วมกัน
- 4) ขั้นที่สี่รับผลของการมีส่วนร่วม
- 5) ขั้นสุดท้ายสรุปผลประเมินผลและใช้ประโยชน์กับการมีส่วนร่วม

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ
ทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโชนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”
ผู้วิจัยจึงสรุปว่า รูปแบบหรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 7 ระดับไม่สามารถแยกจากกันได้
ทั้งทุกระดับการมีส่วนร่วม ผู้มีส่วนร่วมส่วนเสียกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายร่วมกัน (ภูสิทธิ์ ภู
คำชะโนด, 2561:26-28)นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของ

เวลา อาชีพ การศึกษา จำนวนสมาชิกของคนในครอบครัว การมีตำแหน่งสมาชิกทางสังคม กิจกรรมการบริหารพัฒนา การใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ภุสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 29)

พุทธศักราช 2562 ทักษะจากงานวิจัยที่เป็นคุณูปการ เรื่อง บุพปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในครอบครัวของหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) เป็นพฤติกรรมบ่งชี้ถึงรวมกันของผู้คน การร่วมกันทำงาน การทำกิจกรรมร่วมกัน การลงมือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามประสงค์ การร่วมกันพัฒนาพื้นที่หนึ่งใด การมีส่วนร่วมจึงเริ่มตั้งแต่การคิด วางแผน ปฏิบัติ ติดตาม รับผล แก้ไข รับผิดชอบ ทุกสิ่งอย่างถ้าต้องการความสำเร็จหรือการขับเคลื่อนให้ดีขึ้นอย่างมีระบบ ขึ้นตอน และสะท้อนความเป็นประชาธิปไตย ต้องมีพฤติกรรมของการมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมมีความสำคัญในกิจกรรมเชิงสังคมหรือเป็นแก่นแกนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชีวิตครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ทุกกิจกรรมเชิงสังคมเมื่อประชาชนหรือผู้คนได้มีส่วนร่วมกันอย่างจริงจัง ร่วมมือ ร่วมทำ และร่วมใจมุ่งเป้าหมายเดียวกัน (ภุสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 70) และการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมของสมาชิกในครอบครัว เป็นตัวแปรแฝง โดยมี (1) การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม (2) การมีส่วนร่วมเพื่อความทันสมัยของครอบครัว (3) การมีส่วนร่วมเพื่อการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ และ (4) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนครัวเรือนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ภุสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 79: 99) เป็นตัวแปรสังเกตได้ตั้งรายละเอียดภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.5 องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมของสมาชิกในครอบครัว

ที่มา: ภุสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2562: 100)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายชุมชน (Community Network)

“เครือข่ายชุมชน” มีความสำคัญมากในฐานะพันธมิตรที่มีเป้าหมายความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ให้กว้างขวางและมีผลกระทบมากขึ้นจำเป็นต้องมีเครือข่ายเป็นเพื่อนร่วมทำงาน ซึ่งเครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาธารณะของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มองค์กรมากนัก (Boissevain, J., & Mitchell, C, J., 1973)

องค์กรเครือข่าย หมายถึง องค์กรบริหารเครือข่าย องค์กรสมาชิกของเครือข่าย หรือภาพรวมขององค์กรที่มีความสัมพันธ์กันในแวดวงอะไรสักอย่างหนึ่ง แต่เครือข่ายองค์กรไม่ได้เน้นที่รูปลักษณ์ขององค์กร แต่เน้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

การสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ Starkey พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนและการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

ปัญหาของเครือข่ายที่พบ มีหลายประการดังนี้

- 1) เครือข่ายที่ไม่มีทิศทางวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ยากที่จะพัฒนากิจกรรมของเครือข่ายให้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างต่อเนื่อง
- 2) เครือข่ายที่มีสมาชิกหลากหลายประเภท หรือมีความแตกต่างมากระหว่างฐานะ ขนาด ความเข้มแข็งและสถานภาพอื่นๆ ของสมาชิก หน่วยงานใหญ่ มีทรัพยากรมาก และสถาบันที่เจ้าหน้าที่มีการศึกษาสูง เชื่อมั่นในตัวเอง มีแนวโน้มที่จะครอบงำองค์กรที่มีขนาดเล็กกว่า

3) การรวมศูนย์เกิดขึ้นเมื่อผู้ประสานงานของเครือข่าย เลขานุการ คณะทำงาน และ คณะกรรมการ เริ่มควบคุมและดำเนินการเครือข่ายในนามตนเอง มากกว่าการประสานงานและ อำนวยความสะดวกให้กับกิจกรรมของสมาชิก การตัดสินใจถูกรวมศูนย์และการติดต่อสื่อสารภายใน เครือข่ายดำเนินการโดยเลขานุการ

4) บ่อยครั้งที่เครือข่ายประสบปัญหาอันเนื่องจากการขาดเงินทุนสำหรับกิจกรรมและการ ประสานงานภายในเครือข่าย โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เพื่อให้สมาชิกมาร่วมในกิจกรรมของ เครือข่าย ส่วนเครือข่ายที่มีทุนก็มักเกิดความเครียดเนื่องจากปัญหาในการจัดการและจัดสรรค่าใช้จ่าย กับสมาชิกให้ทั่วถึง

5) เนื่องจากภายในเครือข่ายข้อมูลข่าวสารจะแพร่กระจายไประหว่างคนหนึ่งไปให้กับคน อื่นๆ ได้อย่างเสรี ทำให้อาจมีการส่งข่าวสารข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง เครือข่ายต้องสร้างบรรยากาศที่ เอื้ออำนวยให้คนซักถามหรือวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารภายใน เครือข่ายได้

6) เครือข่ายสามารถถูกรบกวนจากการแข่งขันของเครือข่าย หรือองค์กรอื่นที่มีงานคาบเกี่ยว กัน ซึ่งอาจนำไปสู่การร่วมมือกัน แต่ก็อาจนำไปสู่การแข่งขันเพื่อให้ได้รับการยอมรับ การสนับสนุน ทรัพยากร และการเพิ่มจำนวนสมาชิกได้เช่นกัน แหล่งทุนสามารถใช้จำนวนเครือข่ายที่มีให้เลือกเป็น ข้ออ้างที่จะไม่ให้ทุนสนับสนุนกิจกรรมของเครือข่ายที่คล้ายคลึงกัน

7) การแข่งขันระหว่างเครือข่ายที่มีขอบเขตการดำเนินงานเหลื่อมซ้อนกัน อาจนำไปสู่ความ ร่วมมือกัน และการชั่งชั่งเพื่อให้ได้รับการยอมรับ การสนับสนุน และการเข้าเป็นสมาชิกได้ใน ขณะเดียวกัน ทั้งนี้พบว่า การแข่งขันเป็นตัวการสำคัญในการทำลายเครือข่ายที่อยู่ลำดับท้ายๆ และมี ทรัพยากรน้อยอีกด้วย

8) การติดตามและประเมินผลเครือข่ายมีค่อนข้างน้อย เนื่องจากธรรมชาติของเครือข่ายคือ ความไม่เป็นระบบ และมีโครงสร้างหลวมที่มุ่งเน้นความก้าวหน้าในอนาคต ไม่ใช่ประสบการณ์ในอดีต นอกจากนี้ ยังพบว่าเป็นการยากที่จะชี้วัดความสำเร็จของเครือข่าย

9) เครือข่ายระดับชาติและเครือข่ายระหว่างประเทศ หลายแห่งพบกับปัญหาอุปสรรคทาง การเมือง ทำให้มีสภาพที่ไม่มั่นคงและถูกควบคุมอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนข่าวสารและ การวิจารณ์รัฐบาล

ข้อเสนอแนวทางในการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมว่าควรดำเนินการดังนี้

1) เชิญองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียมาร่วมประชุม โดยมีหัวข้อการประชุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับ ผลประโยชน์ร่วม หรือเป้าประสงค์ที่เกี่ยวข้องกัน มอบหน้าที่ในการบริหารจัดการการประชุมให้กับ บรรดาผู้มีส่วนได้เสียร่วมกันรับผิดชอบ การหาข้อตกลงร่วมในกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์ร่วมดังกล่าว

2) กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ทิศทาง กิจกรรมหลัก และคุณสมบัติของสมาชิกให้ชัดเจน โดยให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม ทั้งนี้ควรมีการทบทวนเป็นระยะๆ เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคม และความต้องการของสมาชิก

3) จัดตั้งกลุ่มแกนของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก ซึ่งต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่าย เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของสมาชิก และป้องกันการผูกขาดอำนาจ

4) ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและความผูกพันที่เหนียวแน่น มีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่ายควรเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายในลักษณะประชาธิปไตย

5) เครือข่ายต้องมีวิธีการจัดหาและจัดการทรัพยากร เพื่อความมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของเครือข่าย และความสามารถในการพึ่งตนเอง ทรัพยากรนี้ไม่ได้หมายถึงเงินทุนเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมไปถึงคุณภาพของสมาชิก วิธีการจัดการแบบมีส่วนร่วม เทคโนโลยีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

6) ทำให้เครือข่ายมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุน และความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวาง อาจมีชื่อและสัญลักษณ์ของเครือข่ายเพื่อให้เป็นที่จดจำได้ง่าย และอาจส่งข่าวสารไปให้กับบุคคลเป้าหมายที่สามารถให้การรับรองเครือข่ายได้

7) ควรสนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย เพื่อเสริมให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งมีได้ทั้งทางแนวนราบ แนวตั้ง หรือในภูมิภาคต่างระดับกัน การเชื่อมเครือข่ายทำได้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ด้วยการมีกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง และการร่วมกันประสานงานการประชุม

8) ควรมีการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน โดยดูความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์ ความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายในแต่ละระยะ ทั้งนี้ควรให้สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่าย และร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการติดตามและประเมินผล

9) ควรมีการจัดหลักสูตรฝึกอบรมด้านการจัดการเครือข่ายให้กับองค์กรแกน และผู้นำเครือข่ายสม่ำเสมอ

10) ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดี การเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสม เอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรมและความเข้มข้นของสมาชิกโครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

ดังนั้นคำว่า “เครือข่ายชุมชน” หมายถึง ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจากชุมชน หรือกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างกลุ่มทางสังคมที่สะท้อนภาคส่วนร่วมต่างๆ ทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและภาควิชาการร่วมกันในการสร้างแนวทางการบริหารจัดการในการมีส่วนร่วมที่เป็นนวัตกรรม แนวคิด รูปแบบ กระบวนการวิธี ขั้นตอนต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการพัฒนาหรือยกระดับเส้นทางการท่องเที่ยวทางอาหาร (สตรีทฟู้ด) ใน 3 เส้นทางการอาหารของมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มรัตนโกสินทร์

2.5 ชุมชนเมืองและวิถีชีวิตชุมชนเมือง

“ชุมชนเมือง” เป็นการแบ่งประเภทไว้อย่างชัดเจนจากระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและคณะกรรมการชุมชน พ.ศ. 2555 ได้ให้คำนิยามไว้อย่างชัดเจนว่า ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีลักษณะของบ้านเรือนอยู่รวมกันค่อนข้างหนาแน่นแต่ไม่แออัดมีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการคมนาคมสะดวก ทั้งนี้ยังรวมชุมชนในเมืองลักษณะอื่นด้วย อาทิ ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง เคหะชุมชน ชุมชนอาคารสูง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรรด้วย (ราชกิจจานุเบกษา, 11 มกราคม 2556: 1-2) โดยมีลักษณะของชุมชนวิถีเมืองใหญ่ ๆ จะมีลักษณะเป็นความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม ศิลปะ วิถีชีวิต วิธีคิด ความเจริญก้าวหน้าทางสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ ชุมชนเป็นทั้งแนวตั้งและแนวนราบ รวมถึงไม่มีระบบด้วยสิ่งที่พบในชุมชนเมืองจะพบทั้งชุมชนสลัม เคหะชุมชนชุมชนคอนโด ชุมชนห้องแถวหอพัก ชุมชนทหาร ชุมชนรอบวัด ชุมชนตลาด ชุมชนบ้านจัดสรร ชุมชนราชการ ชุมชนธุรกิจ ชุมชนร่ร้อน ชุมชนกลางคืน ซึ่งมีอีกมากมายซ่อนตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ และมีความหลากหลายทางชีวิตภาพ สังคม วัฒนธรรม ดังนั้นชุมชนในเมืองจึงสลับซับซ้อนมากกว่าชุมชนที่อยู่ในชนบทหรือต่าง ๆ จังหวัดมาก สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ ชุมชนเมืองเจริญวัตถุ ส่วนชุมชนชนบทเจริญจิตใจมากกว่านั่นเอง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 85; 2562: 145) นอกจากนี้ สนธยา พลศรี (2545: 31-33) ได้จัดแบ่งชุมชนไว้อย่างกว้าง ๆ ได้แก่ (1) ชุมชนชนบท (Rural Community) เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อย ผู้อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีอาชีพเกษตรกรรม (2) ชุมชนเมือง (Urban Community) เป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นของประชากรมาก อาคารบ้านเรือนหนาแน่น มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อาชีพมีมากมายหลาย

อาชีพ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม การค้าขายและการบริการ สมาชิกมีความเป็นอิสระ หรือปัจเจกบุคคลสูง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบตัวใครตัวมัน คือเป็นทางการมากกว่าส่วนตัว สมาชิกมีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ และขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อยู่ร่วมกันได้เพราะผลประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับ เป็นต้น นอกจากนี้ ณรงค์ เสียงประชา (2528: 138) ได้อธิบายชุมชนเมืองว่า เกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เจริญก้าวหน้าขึ้น และเสื่อมลงและถูกแทนที่โดยผู้คนที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ (1) การแบ่งแยก (Segregation) เช่น ย่านค้าปลีก ย่านค้าเครื่องเหล็ก (2) การบุกรุก (Invasion) เช่น การบุกรุกของคนร่ำรวยเข้าไปแทนที่คนยากจน การบุกรุกของผู้คนเข้าไปตั้งร้านค้า โรงงานอุตสาหกรรมย่านที่พักอาศัย การรื้อถอนแหล่งเสื่อมโทรมเพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการ (3) การกระจายออกจากศูนย์กลางของเมือง (Decentralization) เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรสูง ที่ดินราคาแพง ผู้คนไปอาศัยอยู่ชานเมืองมากขึ้น (4) การเดินทางเข้าออกประจำ (Routinization) การเคลื่อนย้ายของผู้คนแบบเดินทางไป-กลับเป็นประจำ ระหว่างบ้านพักอาศัยกับสถานที่ทำงาน ปัจจุบันมีปริมาณสูงมากขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้สรุประดับของชุมชนที่น่าสนใจในการแบ่งของนักวิชาการ คือชุมชนชนบท และชุมชนเมือง หรือชุมชนตามจารีตประเพณีและชุมชนตามกฎหมาย หรือชุมชนด้อยพัฒนา กำลังพัฒนาและพัฒนา (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2555: 50; 2560: 44) ผู้วิจัยจึงสรุปเป็น 5 ระดับของชุมชน ได้แก่ (1) ชุมชนที่ผูกพันกับธรรมชาติ (2) ชุมชนที่ผูกพันกับการเกษตรกรรม (3) ชุมชนที่อยู่นอกภาคเกษตร (4) ชุมชนอุตสาหกรรม และ (5) ชุมชนเมืองใหญ่เมืองหลวง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 80) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในชุมชนเมือง ที่เป็นทางการของสำนักงานเขตดุสิตชั้นทะเบียนไว้ และมีกิจกรรมที่ดำเนินในชุมชน มีคณะกรรมการชุมชนชัดเจน โดยนับรวมได้ 46 ชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมของชุมชนอยู่ในปัจจุบัน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 39-40)

ทั้งนี้การเป็นชุมชนเมืองต้องให้เข้าใจ “วิถีชีวิตชุมชนเมือง” เพื่อสะท้อนธรรมชาติและวิถีชีวิตที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน การเข้าหา การมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ดังมีรายละเอียดพบว่า “วิถีชีวิตแบบเมือง” จะมีลักษณะของผู้ที่แตกต่างในลักษณะการดำรงชีวิตกันอย่างมาก ซึ่งจะสามารถเห็นได้ในตลอดเวลาว่า ในชุมชนหนึ่งจะมีทั้งคนรวย คนจน คนมีกินทุกมือ คนอดอยาก คนมีที่หลับนอนสบาย คนไร้ที่พักพิง(นอนข้างถนน ตามป้ายรถเมล์) มีความหลากหลาย ความแปลกแยกแตกต่างทางสังคมจำนวนมากมาย ลักษณะที่เห็นได้อย่างชัดเจน ความต่างคนต่างอยู่จะมากในชุมชนเมือง ความเห็นแก่ตัว ความเร่งรีบ วิธีการกินแบบรวดเร็ว อยู่กับการทำมาหากินเป็นหลัก มีเงินตัวกลางในการกระทำต่าง ๆ ของการดำรงชีพ เป็นต้น (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2555: 51) ส่วนแนวคิดของนฤมล นิราทร และคณะ (2550: 101-102) ได้อธิบายเกี่ยวกับวิถีชีวิตแบบเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยเศรษฐกิจนอภาคทางการในเมืองเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เฉพาะลึกที่เขตดินแดงไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเป็นวิถีชีวิตแบบเมืองทำให้เกิดเป็นจุดอ่อนบางประการในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงใน

เศรษฐกิจนอกภาคทางการที่ผู้อยู่อาศัยมีความแปลกแยกกันสูง ต่างคนต่างอยู่ รู้จักกันน้อยมากจากเงื่อนไขของสภาพที่อยู่อาศัย และวิถีชีวิต ทำให้บุคคลมีพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงสังคมที่จะช่วยลดความเครียดจากความแปลกแยก แตกต่าง อย่างจำกัด นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดของบริบทเมืองอีกประการคือ ลักษณะที่พยายามสร้างแบบแผนที่เหมือนกัน (Convergence) ทำให้เกิดข้อจำกัดในบางมิติและพื้นที่ที่จะตอบสนองต่อความหลากหลายอันเป็นลักษณะพื้นฐานของสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีความหลากหลายสูงมาก บริบทเหล่านี้กลายเป็นปัจจัยเชิงบวกต่อเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ซึ่งมีลักษณะหลากหลายสูง (Divergence) โดยเฉพาะในบริบทของเขตดินแดงซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนทางของความหลากหลาย เช่น เป็นที่รวมของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา บริษัทห้างร้าน แหล่งบันเทิงยามราตรี ที่อยู่อาศัย เป็นเส้นทางต่อรถโดยสารประจำทาง เป็นต้น จึงเป็นสถานที่รวมคนต่างระดับ รายได้ การศึกษา รสนิยม ภูมิฐานะ ความหลากหลายที่ปรากฏชัดเจนอีกประการคือ ความหลากหลายของชนิดอาหาร รูปแบบการจำหน่าย มีทั้งหาบเร่แผงลอย ร้านกาแฟ หอการค้า ภัตตาคาร เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้เอื้อให้เศรษฐกิจนอกภาคทางการโดยเฉพาะการผลิตอาหารอยู่รอดได้มากขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรมการกินของสังคมไทยมีพื้นฐานความหลากหลายอย่างยิ่ง ส่วนในระดับบุคคล พบว่าผู้มีความสามารถในฝีมืออาหาร และอัธยาศัยดี สามารถอยู่รอด “ขาดหมดทุกวัน” ได้อย่างน่าแปลกใจ

นอกจากนี้ลักษณะชุมชนในเมืองจะมีลักษณะที่สะท้อนของการอยู่อาศัยของคนจนในเมืองเป็นจำนวนมาก ดังผลการวิจัยของกลุ่มวิจัยสิทธิและความเป็นธรรมทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2555: 5) ซึ่งให้เห็นลักษณะของชุมชนหลวงวิจิตร เขตคันนายาว ไว้ว่า ชุมชนหลวงวิจิตรเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ริมคลองหลวงวิจิตร ซึ่งเป็น “ลำราง” หรือคลองขนาดเล็ก พื้นที่ชุมชนรวมทั้งหมด 1 ไร่ 3 งาน 38 ตารางวา ปัจจุบันมีจำนวนประชากรอยู่ 27 หลังคาเรือน บ้านเรือนปลูกสร้างอยู่ค่อนข้างแออัด ส่วนใหญ่ไม่ค่อยมั่นคงด้วยแผ่นไม้เก่า ๆ และสังกะสีเก่าตามกำลังของชาวบ้านที่จะหาได้ ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างก่อสร้าง หรือรับจ้างในโรงงานและห้างร้านในบริเวณใกล้เคียงและบางส่วนทำอาชีพค้าขาย ขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง และรับจ้างปักเลื่อมชุดของนักแสดง ทั้งนี้มีผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นลักษณะของคนจนในเมืองที่อยู่ในชุมชนต่างๆ กระจายกันอยู่ทั่วกรุงเทพมหานคร ดังนี้ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555: 24-25)

1) ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย คนจนเมืองส่วนใหญ่อาศัยในชุมชนที่ตนเองไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย บางชุมชนมีการทำสัญญาเช่าระยะเวลา 30 ปีกับเจ้าของที่ดินในโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล การไม่มีเอกสารยืนยันสิทธิในการครอบครองที่อยู่อาศัยของชาวชุมชน ทำให้ชาวชุมชนมีความกังวล และหวาดกลัวต่อนโยบายการไล่รื้อของผู้อ้างสิทธิในที่ดินที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการการใช้ที่ดินที่นับวันจะสูงขึ้นตามมูลค่าของที่ดิน

2) ความยากจนเป็นสาเหตุหลักของการไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง คนจนเมืองในหลายๆ ชุมชนต่างเป็นผู้ที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ต่างจังหวัด ส่วนมากจะเป็นคนจนที่ประสบกับความล้มเหลวในการประกอบอาชีพเดิม และแสวงโอกาสในการประกอบอาชีพใหม่จึงเดินทางเข้ามาแสวงโชคในกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตาม คนจนที่มีต้นทุนเดิมทั้งเรื่องการศึกษา ทุน และเครือข่ายน้อย ส่วนมากต้องประกอบอาชีพที่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน รายได้ของครอบครัวจะไม่มากพอที่จะหาที่อยู่อาศัยที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง จึงพาครอบครัวเข้ามาอยู่อาศัยในที่รกร้างว่างเปล่าที่ไม่ต้องจ่ายเงินหรือที่เช่าราคาถูก บางครั้งคนจนที่เคยอยู่อาศัยต้องกลายเป็นผู้บุกรุก และถูกไล่อ้อให้ออกจากพื้นที่ จนทำให้มีการรวมตัวกันต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิในการอยู่อาศัยให้มีความมั่นคงมากขึ้นในหลายลักษณะ เช่น การทำสัญญาเช่าที่ดินระยะยาว หรือโครงการโฉนดชุมชน อย่างไรก็ตาม คนจนอีกส่วนมากยังเป็นผู้ที่ต้องเผชิญกับความหวาดวิตกต่อการไล่อ้อตนเองและครอบครัวออกจากที่อยู่อาศัย

3) ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทำให้คนจนต้องซื้อสาธารณูปโภคราคาแพง คนจนเมืองที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทั้งหมดในประเทศไทยต้องมีภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานที่ราคาแพงมากกว่ากลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น ต้องซื้อน้ำประปา และไฟฟ้าราคาแพงมากกว่าคนอื่น ๆ เนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ยินยอมที่จะจ่ายน้ำประปาและไฟฟ้าให้กับครัวเรือนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย คนจนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทั้งหมดต้องทำ คือ การขออน้ำประปา และต่อไฟฟ้าจากผู้ที่มีน้ำประปาและไฟฟ้าซึ่งเป็นเจ้าของสามารถเรียกร้องค่าใช้จ่ายได้ตามที่ต้องการ และจะเป็นราคาที่สูงกว่าครัวเรือนที่มีมิเตอร์น้ำประปา-ไฟฟ้าของตนเองมาก นอกจากนี้ การไม่มีกรรมสิทธิ์ในทะเบียนบ้านเป็นของตนเอง เมื่อเด็กจะเข้าโรงเรียน หรือผู้ใหญ่จะไปทำงานต้องไปขออาศัยขอใส่ชื่อในทะเบียนบ้านของคนอื่น ๆ ทำให้คนจนเหล่านั้นต้องเผชิญกลับความลำบากในการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาคนอื่นเป็นอย่างมาก

4) คนจนมีรายได้น้อย และไม่แน่นอนคนจนเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพที่มีรายได้น้อยและมีรายได้ไม่แน่นอน ทั้งนี้เนื่องจากคนจนเมืองเหล่านี้มักเป็นผู้ที่มีพื้นฐานที่ขาดโอกาส เช่น เรียนหนังสือน้อยทำให้มีโอกาสในการเลือกงานได้น้อย มีทุนน้อยเนื่องจากส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจนทั้งยังไม่มีแหล่งทุน การประกอบอาชีพของคนจนเมืองส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพอิสระที่ลงทุนน้อย เช่น แรงงานรับจ้างรายวัน เกือบของเก่า บริการขับรถ หรือขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งรายได้ที่ได้รับจะเป็นรายได้รายวัน และมีรายได้ไม่แน่นอน ทั้งเมื่อไม่ได้ทำงานจะทำให้ไม่มีรายได้ ในขณะที่มีรายจ่ายต้องจ่ายเป็นประจำเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มอื่นๆ การที่คนจนมีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ทำให้พวกเขาไม่มีเงินออมไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉินหรือเมื่อไม่สามารถทำงานได้ พบว่าคนจนเมืองส่วนใหญ่จะมีหนี้สินมากยิ่งขึ้น เนื่องจากไม่มีรายได้ ในขณะที่มีภาระที่ต้องใช้จ่ายจึงต้องหยิบยืมเงินจากนายทุน หรือคนอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นการกู้ยืมเงินที่มีดอกเบี้ยสูงมากกว่าการกู้ยืมในระบบในประกรกลุ่มอื่นๆ ซึ่งส่งผลให้คนจนจะยิ่งมีภาวะทางเศรษฐกิจที่ลำบากมากยิ่งขึ้น

ถึงอย่างไรก็ตามลักษณะความเป็นคนเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนในเขตเมือง มักจะมีลักษณะเป็นพื้นที่แออัด ผู้คนอาศัยอยู่กันหนาแน่น มีอาชีพที่หลากหลาย ลักษณะต่างคนต่างอยู่ มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีความสัมพันธ์ในลักษณะทุติยภูมิ ประชากรมีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วไม่แน่นอน ความเอื้อเฟื้อกันน้อย แข่งขันกันสูง เป็นต้น ดังนั้นลักษณะของสังคมเมืองโดยทั่วไปมีดังนี้ (วรวิฑูรย์ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ, 2549: 37)

(1) มีความสัมพันธ์กันในลักษณะทุติยภูมิ คือติดต่อกันด้วยตำแหน่งหน้าที่การงานมากกว่าเป็นการส่วนตัว โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนจากความสัมพันธ์นั้น ความสนิทสนมรักใคร่และความจริงใจต่อกันมีน้อย

(2) ความผูกพันกันในครอบครัวมีน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผูกพันกันกับเพื่อนบ้านมีน้อยมาก แม้บ้านติดกันอาจไม่รู้จักกันก็ได้ ทั้งนี้เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สมาชิกในครอบครัว มีภาระที่ต้องทำมาก ไม่ค่อยมีเวลาสังสรรค์กัน

(3) อาชีพของชาวเมืองมีมากมาย ต่างคนต่างมีอาชีพที่แตกต่างกันออกไป แต่ละคนก็มีความชำนาญพิเศษในอาชีพของตน ซึ่งต่างกับชาวชนบท

(4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้ชาวเมืองสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นทำให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(5) เป็นศูนย์รวมของการศึกษา การปกครอง ธุรกิจการค้าและอื่นๆ

(6) ชาวเมืองส่วนใหญ่อยู่ภายใต้ระบบการแบ่งงานกันทำ เพราะมักจะมีความรู้ความสามารถเฉพาะอย่าง ดังนั้นจึงต้องมีชีวิตอยู่โดยอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ผู้ที่มีอาชีพนักบัญชี ก็คงซ่อมแซมบ้านของตนเองไม่ได้ ปรุงอาหารเองอาจไม่เป็น ผิดกับชาวชนบทซึ่งมักจะช่วยตนเองได้มากกว่า

(7) เป็นสังคมที่มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพมหานคร และเมืองหลักของแต่ละภูมิภาคเพราะมีสิ่งจูงใจมาก ทำให้ชาวชนบทอพยพเข้ามาในเมือง

(8) คนในเมืองไม่ค่อยมีความเห็นใจและไม่ค่อยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ทั้งนี้เพราะการที่ต้องแข่งขันยิ่งชิงกัน

(9) ค่านิยมบางประการที่สังเกตเห็นได้ เช่น ความโอ้อ่า วัตถุนิยม เป็นต้น

ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นจะสามารถสังเกตเห็นได้ในชุมชนเมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร พัทยา ภูเก็ต เชียงใหม่ เป็นต้นแต่ทั้งนี้ชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตดุสิต กรุงเทพมหานครรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาก็ย่อมไม่ต่างจากชุมชนเมืองอื่นๆ เนื่องจากชุมชนเมืองส่วนใหญ่จะมีความหนาแน่นของผู้อยู่อาศัย มีอาชีพที่หลากหลาย มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เร่งรีบ มักเป็นครอบครัวเดี่ยว พฤติกรรมการกินไม่ค่อยตรงเวลาตามสะดวกและนิยมอาหารจานเดียวเป็นหลัก ดังการศึกษาวิถี

ชีวิตชุมชนวัดประหารระบือธรรม กรุงเทพมหานคร โดยภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2552: 152-155) พบว่า ในชุมชนประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว เนื่องจากพื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ไม่กว้างขวางมากนักและเป็นชุมชนเมืองส่วนใหญ่พื้นที่จะปลูกเป็นอาคารบ้านเรือนที่พังกอาศัยมากกว่าการที่จะปลูกพืชต่าง ๆ ได้ตั้งนั้นอาชีพในชุมชนของคนในพื้นที่ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ลูกจ้างหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร หน่วยงานรัฐและพนักงานบริษัทเอกชน ซึ่งอาชีพเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการบริโภคอาหารของประชาชนในชุมชนด้วย คนส่วนใหญ่ต้องทำงานนอกบ้าน การรับประทานอาหารมักจะไม่เป็นเวลาที่ทำตายตัว เน้นความสะดวกของแต่ละบุคคลเป็นหลัก ส่วนอาหารจะเป็นอาหารที่รวดเร็วใช้เวลาทำไม่มากนัก เช่น อาหารตามสั่ง ประเภทอาหารจานเดียว ได้แก่ ผัดกระเพรา ข้าวผัด ผัดคะน้าหมูกรอบ เป็นต้นลักษณะสภาพทั่วไปของบ้านเรือนและสถานต่าง ๆ ในชุมชน จะพบว่า บ้านเรือนของประชาชนจะสร้างติดกันซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งอาคารพาณิชย์ (พักและค้าขาย) และลักษณะเป็นบ้านเรือนไม้ 2 ชั้น (ที่พักอย่างเดียว) รวมถึงลักษณะที่เป็นที่พักอาศัยชั่วคราว(ที่พักอย่างเดียว)มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายนับเป็นชุมชนที่มีความเจริญมากอีกชุมชนหนึ่งในเขตดุสิต เช่น โทรศัพท์สาธารณะ ตู้ไปรษณีย์ในชุมชน ระบบไฟฟ้าในชุมชน ระบบน้ำประปาที่ใช้ในชุมชน ร้านของชำ, ร้านอาหารตามสั่ง, ร้านซ่อมและร้านซักรีด มีศูนย์สุขภาพประจำชุมชนและศูนย์สุขภาพผู้สูงอายุ มีร้านเสริมสวยความงาม มีร้านคาราโอเกะหรือสถานบันเทิง นอกจากนี้มีมิติทั่วไปในการเป็นดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนเมืองใหญ่ ประชาชนมักจะเกิดการใช้ชีวิตแบบคนเมืองตามแบบสมัยนิยมอย่างชัดเจนมีให้เห็นมากขึ้นเสมอ มีการใช้วัตถุนิยมทันสมัยมากขึ้น ติดความเป็นผู้บริโภคนิยมสูงขึ้นตามลำดับพัฒนาการของเทคโนโลยีที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชน ทำให้วิถีชีวิตของแต่ละครัวเรือนตกอยู่ในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างต้องดิ้นรนทำมาหากิน พยายามให้พลังกายพลังปัญญาของตัวเองเลี้ยงชีพจนละเอียดความเป็นวิถีชีวิตแบบไทย แบบวิถีชีวิตทางสายกลางของพุทธศาสนา แบบวิถีชีวิตพอเพียง อิงการใช้ชีวิตประจำวันด้วยการอาศัยความทันสมัยของเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ในการดำเนินชีวิตของประชาชนจนทำให้สิ่งดั้งเดิมเริ่มเลือนหายไปจากคนในชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2552: 161) ทั้งนี้มักจะเกิดลักษณะการควบคุมทางสังคมของคนในชุมชนเมืองจะยากขึ้นในอนาคตเนื่องจากหลายสาเหตุดังนี้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2552: 165)

(1) เยาวชนรุ่นใหม่ของชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชน ขาดจิตสาธารณะในการให้ความร่วมมือ เนื่องจาก ความเจริญทางด้านวัตถุทำให้เยาวชนเริ่มหนีห่างจากครอบครัวและชุมชน มีความเป็นตัวของตัวเองสูงขึ้น ไม่นึกถึงหลักคุณธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต จนทำให้ถูกชักจูงไปในทางที่ไม่ดีได้ง่ายขึ้น

(2) ประชาชนในชุมชนรุ่นใหม่ๆ ได้รับการศึกษาสูงขึ้น ทำให้มีความทะเยอทะยานในการประกอบอาชีพ หารายได้ใหม่ๆ ทำให้คนเหล่านั้นมักจะใช้ชุมชนเป็นที่พังกอาศัยเพียงชั่วคราว

เท่านั้น และออกไปทำงานในหน่วยงานอื่นๆ ที่อยู่นอกชุมชน โอกาสที่จะร่วมกิจกรรมในชุมชนจึงมีน้อยลง

(3) การได้รับวัฒนธรรมจากภายนอก (ต่างประเทศ) เข้ามาโดยไม่ได้กลั่นกรองถึงความดีงาม ความเหมาะสมของวัฒนธรรมไทยหรือไม่ เนื่องจากปัจจุบันความเจริญที่ถาโถมเข้ามาจากภายนอกส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่มีความเจริญทางด้านวัตถุเท่านั้น จนทำให้ประชาชนในชุมชนได้รับอิทธิพลนั้น ทำให้คนชนชวายเป็นเพียงวัตถุบริโภคนิยม จนก่อให้เกิดการเห็นแก่ตัวเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าที่จะนึกถึงประโยชน์ส่วนรวม ทำให้สะท้อนถึงความต่างคนต่างอยู่ของประชาชนในชุมชน ประชาระบือธรรมได้อย่างชัดเจน

ลักษณะของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองมักจะมีเป้าหมายด้านการประกอบอาชีพเป็นหลัก ไม่ว่าจะประกอบอาชีพที่บ้าน หรือนอกบ้านก็มักจะอยู่ในภาวะที่เร่งรีบเสมอ อาชีพขึ้นอยู่กับความถนัดและกำลังทุนทรัพย์ในการลงทุนของแต่ละคนแต่ละครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ เขวชนมักมีส่วนร่วมในชุมชนน้อย ติดการบริโภคนิยม นิยมวัตถุเทคโนโลยี ครอบครัวมีความสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยที่สำคัญที่มีผลต่อการดำรงชีพแบบพอเพียงอีกประเด็นคือประชาชนมีความแก่งแย่งแข่งขันกันสูงในการประกอบอาชีพ ลักษณะของประชาชนวัยทำงานมักจะเป็นตื่นแต่เช้า เข้าบ้านมืด จิตใจผู้คนมักจะมีเห็นแก่ตัว มีใครย่าวสาวได้สาวเอา ต่างคนต่างอยู่ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลงในชุมชน การใช้ชีวิตไม่มีรูปแบบตายตัว ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้ตามการเปลี่ยนแปลงของภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนไปด้วย (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2560: 37-49) ผู้วิจัยจึงสรุปชุมชนวิถีเมืองใหญ่ ๆ จะมีลักษณะเป็นความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม ศิลปะ วิถีชีวิต วิถีคิด ความเจริญก้าวหน้าทางสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ ชุมชนเป็นทั้งแนวตั้งและแนวราบ รวมถึงไม่มีระบบด้วยสิ่งที่พบในชุมชนเมืองจะพบทั้งชุมชนสลัม เคหะชุมชน ชุมชนคอนโด ชุมชนห้องแถวหอพัก ชุมชนทหาร ชุมชนรอบวัด ชุมชนตลาด ชุมชนบ้านจัดสรร ชุมชนราชการ ชุมชนธุรกิจ ชุมชนเร่ร่อน ชุมชนกลางคืน ซึ่งมีอีกมากมายซ่อนตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ และมีความหลากหลายทางชีวิตภาพ สังคม วัฒนธรรม ดังนั้นชุมชนในเมืองจึงสลับซับซ้อนมากกว่าชุมชนที่อยู่ในชนบทหรือต่างๆ จังหวัดมาก สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ ชุมชนเมืองเจริญวัตถุ ส่วนชุมชนชนบทเจริญจิตใจมากกว่านั่นเอง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2561: 85) สรุปสั้นๆ วิถีชีวิตคนเมืองยึดโยงกับงานและเงิน ถ้าไม่มี 2 สิ่งนี้จะยากและลำบากในการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง เพราะทุกอย่างที่เกิดขึ้นตลอดทั้งวันวนอยู่กับ 2 สิ่งนี้ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นเช้าจนเข้านอน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562: 145)

2.6 ปัญหา ความต้องการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลความต้องการของประชาชนได้จัดเก็บความต้องการและประเด็นปัญหาเกี่ยวกับประชาชนและสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เมื่อเดือนมกราคม 2561 ดังต่อไปนี้

พบประเด็นสำคัญ คือ “ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริงในคำว่า การท่องเที่ยวในเมืองแบบชุมชนมีส่วนร่วม และการนำอาหารหรือตลาดอาหารตามรายทางมาสร้างเศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างไร?”

- 1) ประชาชนไม่พบต้นแบบถนนอาหารแบบที่สามารถใช้ชุมชนร่วมด้วย ที่สามารถเห็นได้คือ ถนนเยาวราช
- 2) การบริหารจัดการในชุมชนเมืองยังแฝงด้วยความไม่เท่าเทียม ยังมีความใกล้ชิดเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจของกิจกรรมหรือโครงการในชุมชน
- 3) ผู้นำยังคงมีอำนาจตัดสินใจทั้งหมดอยู่ดี
- 4) ขาดการกระทำกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง
- 5) ทำงานของหน่วยงานรัฐยังเป็นแบบฉาบฉวย ตอบโจทย์ตัวเองไม่นึกถึงพื้นที่หลายครั้งซึ่งปัญหาให้พื้นที่รับชะตากรรมระบบที่เหลื่อมล้ำ
- 6) โครงการลูปหน้าปะจุมุก ทำงานไม่บูรณาการของหน่วยงานกันชุมชนท้องถิ่น
- 7) ทุกภาคในพื้นที่ยังขาดความจริงใจในการร่วมกันแก้ไขปัญหอย่างแท้จริง “ทุกคนมีข้ออ้าง” และมีพื้นที่ส่วนตัวรักษาประโยชน์และทำตามบทบาทหน้าที่ของตนเองเท่านั้น
- 8) อยากให้เกิดต้นแบบถนนอาหารในพื้นที่เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เพื่อช่วยให้ชาวบ้านมีโอกาสสร้างรายได้

ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2552) วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า กรรมการชุมชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุไม่เกิน 46 ปี มีสถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ม.6 หรือปวช. มีอาชีพรับจ้าง รายได้ต่อเดือน 3,000-6,000 บาท และส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมใดๆ โดยกรรมการชุมชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และอาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป นอกจากนี้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาชุมชน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกรรมการชุมชนเกือบทั้งหมดเคยได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาชุมชนจากเจ้าหน้าที่แจ้งให้ทราบมากที่สุด รองลงมา คือโทรทัศน์ และวิทยุ นอกจากนี้กรรมการชุมชนยังได้รับการพัฒนาชุมชนจากหน่วยงานของรัฐ หรือสำนักงานเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ในลักษณะการจัดประชุมกรรมการชุมชน การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรมกรรมการชุมชนยังพบว่ากรรมการชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจในระดับมากเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของกรรมการชุมชน ในส่วนของการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานครโดยภาพรวมอยู่ใน

ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านที่มีระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการพัฒนาชุมชนรองลงมา ด้านการลงทุน ปฏิบัติการพัฒนาชุมชน ด้านการวางแผนดำเนินการพัฒนาชุมชนและด้านการติดตามประเมินผลในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยอายุอาชีพรายได้ต่อเดือนและการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมนอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ภาพรวมอยู่ในระดับสูง และด้านที่มีระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนสูงสุด ได้แก่ ด้านการร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน และด้านการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของการพัฒนาชุมชน รองลงมาคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล และด้านการร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ระดับการศึกษา (ปรีดา เจษฎาวรางกุล, 2550) ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติศึกษา เฉพาะกรณีอุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช จังหวัดตาก พบว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ระดับมาก ส่วนการกำหนดแนวทางเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้คือ ฝ่ายบริหารควรส่งเสริมให้มีการมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้นตามองค์ประกอบคือ การร่วมคิด การร่วมดำเนินการ การร่วมรับประโยชน์ และการร่วมติดตามประเมินผล อยู่ในระดับน้อย (ยิ่งยศ ทีโน, 2550) ครั้นในมิติ "การมีส่วนร่วมของประชาชน" บทบาทใหม่ของประชาชนกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์ หรือได้รับประโยชน์ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้นการมีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาได้ ต้องครบองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ (1) ร่วมกันวางแผนเป็นการร่วมคิดร่วมวางแผนจัดการเตรียมความพร้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน (2) ร่วมกันปฏิบัติตามแผนเมื่อมีการวางแผนแล้วสมาชิกในชุมชนทุกคนต้องร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ที่ตกลงกันไว้ (3) ร่วมกันใช้ประโยชน์สมาชิกทุกคนจะต้องมีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยวในท้องถิ่นจะต้องมีการจัดการผลประโยชน์ทั้งที่เป็นตัวเงินและวัตถุให้ประชาชนในท้องถิ่นอย่างทั่วถึงและเหมาะสมโดยคำนึงถึงความยุติธรรมและความเท่าเทียมกันเป็นหลัก (4) ร่วมติดตามและประเมินผล เมื่อมีการดำเนินการแล้วย่อมจะมีปัญหาความไม่เข้าใจต่างๆเกิดขึ้น จึงต้องร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถ่ายทอดประสบการณ์และร่วมกันประชุมหาวิธีการแก้ไขปัญหานั้น (5) ร่วมบำรุงรักษา เมื่อมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแล้ว ทุกคนต้องร่วมกันบำรุงรักษาด้วยหากละเลยปล่อยให้ทรัพยากรที่มีอยู่เสื่อมโทรมลงนักท่องเที่ยวก็绝不会เยี่ยมเยือน ผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็จะหมดไปเช่นกัน (สุริพร พงษ์พานิช, 2544: 4-6) ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเครื่องมือความสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จในการทำงานด้านการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการร่วมทำงานในการท่องเที่ยวสู่การทำถนนสายอาหารให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างเศรษฐกิจฐานรากของประเทศได้อย่างแท้จริง